

Vilniaus Universiteto
Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės katedra

Domas Vasiliauskas
Dieninių vientisųjų studijų programa
V kursas, valstybės valdymo specializacija

Magistro darbas

Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos teisėje
Legal expectations principle in Lithuania law

Kursinio darbo vadovas:

Dr. Vaidotas Vaičaitis

Recenzentas:

Prof. Dr. Antanas Marcijonas

Vilnius

2008

Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos teisėje

Turinys

Įžanga.....	2 psl.
1. Konstitucinių teisės principų samprata ir funkcijos.....	4 psl.
2. Konstituciniai principai ir konstitucinės normos.....	6 psl.
3. Pirminiai, sudėtiniai ir išvestiniai konstituciniai principai.....	9 psl.
4. Teisinės valstybės principo samprata.....	11 psl.
5. Teisinės valstybės principo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje, turinys ir apimtis.....	15 psl.
6. Teisėtų lūkesčių principo apibūdinimas ir raida.....	21 psl.
7. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos teismų praktikoje.....	24 psl.
7.1. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos aukščiausio teismo praktikoje.....	24 psl.
7.2. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje.....	27 psl.
7.3. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos Konstitucinio teismo praktikoje.....	31 psl.
8. Teisėtų lūkesčių principo santykis su kitais teisės principais.....	37 psl.
9. Teisėtų lūkesčių principo samprata EB teisėje ir bendrijos teismų jurisprudencijoje.....	41 psl.
9.1. Terminai „teisinės valstybės“ ir „teisėti lūkesčiai“ EBTT ir EBPIIT teisminėje praktikoje.....	44 psl.
9.2. Retrospektyvumas ir teisėti lūkesčiai EB teisėje.....	47 psl.
9.3. Teisėtų lūkesčių principo sampratos problematika EB teisėje bei apibendrinimas.....	49 psl.
Išvados.....	51 psl.
Santrauka.....	53 psl.
Summary.....	54 psl.
Literatūros sąrašas.....	55 psl.

Ižanga

Teisėtų lūkesčių principas yra vienas pagrindinių teisinės valstybės principų, kuris yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kaip sudėtinė teisinės valstybės principo dalis, kaip siekis atviros ir demokratiškos valstybės, kuris yra neatsiejamas tiek nuo teisinės valstybės, tiek nuo demokratinės santvarkos siekių.

Šiuolaikinėje demokratinėje teisinėje valstybėje šio principo egzistavimas ir veikimas yra neatsiejamas nuo kiekvieno teisės subjekto galimybių įgyvendinti savo teises. Būtent konstitucinis teisėtų lūkesčių principas suteikia teisinį užtikrintumą teisės subjektui, kuris laikydamasis visų teisės aktų ir vykdydamas visas jam priklausančias pareigas, bei naudodamasis jam suteiktomis teisėmis, gali pagrįstai tikėtis, kad jis nesusilauks jokių poveikio priemonių ar kitokių jo teisių suvaržymų.

Teisėtų lūkesčių principo reikalavimai taip pat taikomi ir valstybės institucijoms, kurioms teisėtų lūkesčių principas suponuoja pareigą laikytis visų įstatyminių reikalavimų santykiuose su privačiais asmenimis, atsižvelgiant į tai, kad visi subjektai yra lygūs įstatymams.

Temos aktualumas. Rašyti darbą šita tema mane paskatino tai, kad Lietuvoje šis klausimas praktiškai yra nenagrinėtas, išskyrus kelių autorių (V. Vaičiūčio, E. Kūrio) straipsnius, kurie šį principą nagrinėja siaurais aspektais. Šios temos aktualumą pabrėžia ir tai, kad šio principo taikymas, tiek Lietuvos, tiek Europos teismų praktikoje yra ganėtinai nesenas reiškinys. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas šio principo aiškinimą ir analizę savo nutarimuose pradėjo formuoti tik po 2000 metų, kas dar labiau sustiprina šios temos aktualumą.

Teisėtų lūkesčių principas, kaip vienas pagrindinių teisinės valstybės principų, aiškinimas ir plėtojimas tik LR KT nutarimuose bei iš dalies Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo formuojamoje praktikoje, tačiau visiškai neaiškinamas ir neanalizuojamas Lietuvos Aukščiausio teismo praktikoje, kas papildomai sustiprina šio principo, praktinį aktualumą.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teismų praktikoje šis principas nėra plačiai taikomas, siekiant suprasti teisėtų lūkesčių principo esmę bei sampratą, bus analizuojama ir Europos Bendrijos teismų praktika, kuria tam tikrose bylose jau bando remtis LR Konstitucinis teismas.

Darbo tikslas. Atskleisti teisėtų lūkesčių principo raidą, poreikį, santykį su kitais principais bei analizuoti kitus aktualius tiek teorinius, tiek praktinius šio principo veikimo ir įgyvendinimo aspektus. Pateikti teisinės valstybės principo sampratą, vietą Lietuvos teisinėje

sistemoje. Išanalizuoti Lietuvos teismų sprendimus ir pateikti atliktą išsamią, bei detalią analizę pasirinktais teisėtų lūkesčių principo aspektais. Pateikti įstatymų leidėjui pasiūlymus, kurie įstatymų leidyboje padėtų taikyti ir įgyvendinti teisėtų lūkesčių, vieną pagrindinių teisės principų. Pateikti Europos Bendrijos jurisprudencijos analizę.

Pagrindinės problemos. Teisėtų lūkesčių principas neanalizuojamas aukščiausios pakopos Lietuvos teismų praktikoje. Teisėtų lūkesčių principas – sudėtinis neturintis aiškių apibrėžtų galiojimo ribų. Teisėtų lūkesčių principo absoliutumas.

Naudoti tyrimo metodai. Darbe naudoti lingvistinis, lyginamasis, analizuojamasis, apibendrinamasis, loginis, sisteminis.

Šaltiniai. Rašant šį darbą buvo remtasi Lietuvos ir užsienio specialistų straipsniais ir jų surinktais duomenimis, bei atliktais tyrimais, įvairių šalių teismų praktika (Europos Bendrijų Teisingumo Teismo, Europos Teisingumo Teismo, Lietuvos teismų). Pagrindinis darbe naudojamas šalininis yra teismų praktika, taip pat naudojama užsienio autorių literatūra, kaip pvz., teoretikų: W. Wade, A.V Dicey, MacCormick.

1. Konstitucinių teisės principų samprata ir funkcijos

Žodis principas yra kilęs iš lotyniško žodžio principium ir jo reikšmė yra pradžia, pagrindas. Principą galima apibūdinti kaip - įsitikinimą, lemiantį žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas. Dar vienas apibūdinimas – svarbiausia kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys.¹ Tarptautinių žodžių žodyne yra pateiktos dar kelios reikšmės. Visuotinai pripažinta sąvoka yra kreipiantis pradasis, grindžiantis tam tikro reiškimo turinį, jo konkrečias apraiškas ar atskirus elementus.

Teisės principai yra teisės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis grindžiamas teisinis reguliavimas ir teisinė praktika, bendrasis ir individualusis teisinis reguliavimas bei teisės realizavimas. Taigi teisės principai apima ir teisinį reguliavimą, ir teisinę praktiką. Teisės principai yra tarsi „iš viršaus užkraunami“ ant teisės normų ir tokiu būdu užtikrina, kad teisės normos sudarys vieningą visumą ir kad vienoje srityse tam tikrų normų veikimas bus apribotas, bet už tai jis galės būti išplėstas į kitas sritis. Darytina išvada, kad teisės principai lemia teisės normų aiškinimą ir taikymą. Teisės principai užtikrina teisės sistemos darną, jos elementų neprieštaringumą.

Pasak A. Vaišvilos, bendroji teorija teisės principus apibrėžia kaip svarbiausius teisės esmės konkretėjimo, reiškimosi būdus arba pagrindines teises idėjas, vertybines orientacijas, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vieningumą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami.² Todėl teisės principai, atskleidžia teisės esmę, parodo socialiai teisingas teisinio reguliavimo kryptis. Apibendrinant, teisės principai yra tam tikros bendresnės normos, idėjos, moralinės nuostatos, atspindinčios viešuosius interesus, nesvarbu, ar jie išoriškai būtų artimesni valstybei ar žmonėms – individui ar visuomenei.

Viešojo teisė pasižymi palyginti didele ir rūšine principų įvairove. Tai lemia viešosios teisės paskirtis ir funkcijos – reguliuoti visuomenės ir valstybės santykius įvairiuose gyvenimo srityse.

Teisės principai yra labai svarbus kriterijus, leidžiantis patikrinti, ar teisės aktai arba pareigūnų veikla nenukrypsta nuo tam tikrų teisinių standartų. Principų žinojimas leidžia vertinti teisę, ne tik ją pažinti.

¹ Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985. P. 399.

² Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000. P. 123, 124.

Svarbiausiais yra išskiriami konstituciniai teisės principai. Pagal A. Andriuškevičių Lietuvos, kaip ir kitų demokratinių valstybių, Konstitucijoje yra įtvirtintos principinės nuostatos apie tautos suverenitetą, teisinę valstybę, valdžių padalijimą, žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimą. Šie ir kiti principai yra kelrodis kitoms teisinės sistemos dalims, ypač viešajai teisei, apimančiai tokią reikšmingą, plačią ir kartu dažnai socialiai konfliktišką reguliavimo sritį, kaip valstybinės valdžios įgyvendinimas.³

Konstituciniai principai, lyginant juos su kitais teisės principais, yra ypatingi. Konstituciniais principais yra grindžiami visi teisinio teksto elementai. Jei kokia nors teisės norma neatitinka konstitucinių principų, tai tokia norma yra laikoma antikonstitucine. Tokie principai gali būti pripažįstami neturinčiais teisės galios.

Konstituciniai principai yra ypatingi ir tuo, kad dėl jų viršenybės, lyginant su kitais teisės principais, „įstatymų leidėjas gali formuluoti principus, kuriais yra grindžiamas konkretus įstatymas, bet jie negali pažeisti konstitucinių principų.“⁴ Teisės normos ar individualūs teisės aktai, kurie neatitinka konstitucinių principų, praranda legitimumą, o savo teisinę galią gali išlaikyti tik tokiu atveju, jei atitinkamoje teisinėje sistemoje nėra efektyvios konstitucinės kontrolės, leidžiančios tokią neatitikimą oficialiai konstatuoti.⁵

Atsižvelgiant tiek į teisės doktriną, tiek į Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo formuojamą praktiką, mano nuomone, darytina tokia išvada, kad aukščiausios teisės galios akte – Konstitucijoje, įtvirtinti kertiniai teisės, konstituciniai, principai yra įstatymų leidybos ir valstybės valdymo pagrindas. Jau Konstitucijos preambulėje nurodytas atgimusios Lietuvos valstybės siekis – sukūrimas „atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės“⁶ sukūrimą atspindi ir ne tik valdžios, ir visuomenės siekius. Įstatymų leidėjas privalo vadovautis Konstituciniais principais, kaip pagrindiniu įstatymų kūrybos šaltiniu, todėl sekančioje darbo dalyje bus atskleidžiamas Konstitucinių principų ir formalių elgesio taisyklių (normų) santykis.

³ Andriuškevičius A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius, 2004. P. 125.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“. Valstybės žinios 1996 – 03 – 06, Nr. 20 – 537.

⁵ Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas. Jurisprudencija, 2001.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 - 1014.

2. Konstituciniai principai ir konstitucinės normos

A. Vaišvilos nuomone, teisės normos yra teisinio reguliavimo priemonės, norminis visuomeninio santykio modelis, dažniausiai nustatytas ir garantuojamas valstybės.⁷ Normos susideda iš hipotezės, dispozicijos ir sankcijos. Teisės normų sistema gali būti ir paprastesnė, apimti tik hipotezę ir dispoziciją arba tik dispoziciją ir sankciją. Konstituciniuose principuose kartais apskritai yra sunku išskirti, bent vieną, atrodo, būtiną normos elementą – dispoziciją. Pvz., Konstitucijos 29 str. 1d. „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“. Ši norma neatitinka įprastinės trinarės ar dvinarės schemos. Tokių teiginių mūsų Konstitucijoje gausu. Tokių formuluočių nemažai yra ir įstatymuose, ir poįstatyminiuose aktuose. „Be abejo, tokios nuostatos suponuoja tam tikras teises ir pareigas (tai būdinga teisės normoms), bet jie veikiau traktuojami kaip principai, nes atitinka klasikinį principų skirtumo nuo normų apibūdinimą, pasiūlytą dar H. L. A. Harto: „yra mažų mažiausiai du bruožai, skiriantys principus nuo normų. Pirmasis bruožas susijęs su laipsniu: principai, palyginti su normomis, yra platūs, bendri ir nekonkretizuoti ta prasme, kad dažnai tai, kas būtų laikoma daugeliu skirtingų normų, gali būti apibūdinama kaip vieno principo išraiškos. Antrasis bruožas yra toks: principai daugiau arba mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą arba vertybę, todėl tam tikra prasme manoma, kad pageidautina juos ginti arba jų laikytis, taigi jie vertinami ne tik kaip teikiantys juos išreiškiančių normų paaiškinimą arba loginį pagrindimą, bet kaip bent padedantys jas pateisinti“.⁸ Mano nuomone, toks H. L. A. Harto pasiūlytas atskyrimas yra labai tikslus, kalbant konkrečiau, galėčiau teigti, kad teisės normos iš esmės yra teisės principų sudėtinės dalys. Tokia mano nuomonė susiformavo todėl, kad kaip ir minėjo H. L. A. Hartas, teisės principai yra tam tikri siekiai, kurių siekia bet kuri teisinė valstybė, tačiau net ir pačioje demokratiškiausioje valstybėje būtina suteikti teisinės valstybės siekiams tam tikrą privalomumą ir imperatyvumą, todėl teisės normos ir įgyvendina teisės principų siekius.

Autorių nuomonės skiriasi atsakinėjant į klausimą, ar principai yra „pačiose normose“, ar „šalia“ jų. Iš vienos pusės teisės principai yra už teisės kaip normų sistemos ribų, o iš kitos pusės teisės principai yra sudėtinė teisės dalis, lemiamą reikšmę įgaunantys tuomet, kai nėra aiškių teisės normų, bet ir iš principų. Dar viena nuomonė yra, kad vieni principai

⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000. P. 195.

⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 206.

tiesiogiai deklaruojami teisės aktų straipsniuose („kaip normos“), o kiti gali būti išlukštenami iš „konkrečių“ teisės normų turinio jas apibendrinus.⁹ Šis požiūris vyrauja ir Lietuvoje. Tokiam požiūriui aš nenorėčiau pritarti, nes kaip jau minėjau anksčiau, būtent teisės principai, kylantys iš visos valstybės valios, jos tikslų suformuoju teisinius siekius, o ne normos, kurios realiai tik suteikia tam tikrą imperatyvią formą.

Teisė neturi būti suprantama kaip tik valstybės nustatytų teisės normų sistema. Toks vertinimas leistų tik iš dalies ją pažinti. Nes konstatavimas aplinkybės, konkrečiu istoriniu laikotarpiu valstybės teisinėje sistemoje egzistuoja specializuotų teisės normų visuma (nesvarbu, ar labiau akcentuoja valstybinį valdymą, ar skirta derinti visuomenės ir valstybės viešuosius interesus), dar nebūtinai įrodo tos teisės pakankamą socialinį reikšmingumą: įstatymų leidėjas ar vykdomosios valdžios institucijos, kurdami teisę, gali visapusiškai neatitikti žmonių bendruomenės lūkesčio, turėti kiek galima patikimiausią teisę. Todėl, analizuojant galiojančią teisę būtina jos principo analizė, leidžianti suprasti šią teisę, nežiūrint jos pasikeitimų, paprastai įvykstančių kiekvienų Seimo rinkimų.

Teisės vertinimas ne tik kaip ją sudarančių normų (elgesio taisyklių), bet ir principo objektą taip pat reiškia, kad šiuo atveju skatinama vengti teisinio pozityvizmo, tai yra teisės aprašymo jos nekvestionuojant. Pasak A. Andriuškevičiaus, „Principai skatina analizuoti ir vertinti teisę pagal tai, kiek įkūnija ir gina valstybės valdžios ir visuomenės santykių dėsningumus. Kitaip tariant, teisės principų nagrinėjimas – tai kartu kritinis požiūris į teisę, padedantis jai vystytis ir prisitaikyti prie kintančių aplinkybių“.¹⁰

Nesunku pastebėti, kad teisės normos teikia tik kiekybinę teisės charakteristiką. Tai dažniausiai suprantama, kaip normų – oficialių elgesio taisyklių rinkinys, kuris, daugiau ar mažiau susistemintas, neretai pasižymi gana dideliu dinamiškumu, nebūtinai reiškiančiu tobulą įstatymų leidybą. Todėl analizuojant teisę tik kaip normų sistemą, įmanoma gauti informaciją atspindinčią momentinę šios teisės būseną. Šiuo atveju konstatuojama, jog tokia teisinė sistemos dalis apskritai egzistuoja greta kitų (ir susijusi su jomis) sistemos dalių. Akivaizdu, kad teisės taikymo požiūris stebėti teisę sudarančių įstatymų ar valdymo aktų sistemą ir jų kaitą yra neišvengiama būtinybė. Tačiau teisė yra dažnai keičiama politinius įstatymų leidėjo prioritetus, todėl ne mažiau svarbus jos socialinio vertingumo ir tobulumo klausimas. Į jį įmanoma atsakyti tik analizuojant teisės principus, nes jie parodo kokybinę teisės pusę.

⁹Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 208.

¹⁰ Andriuškevičius A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius, 2004. P. 18.

Principai taip pat yra teisę stabilizuojantis faktorius. Principų poreikis kilo iš visuomenės ir valstybės lūkesčių ir interesų. Todėl įstatymo leidėjo jie neturėtų būti ignoruojami ar kaitaliojami. Galima teigti, kad teisės normų visuma, neatitinkanti socialinių santykių harmoniją, turinčią lemti principų ar formuojama ne pagal juos, iš esmės negali būti ilgalaikė ir patvari. Todėl teisė neturi būti suprantama tik kaip įstatymų leidėjo įtvirtinta normų sistema, bet turi remtis ne tik nusistovėjusia tvarka, papročiais, bet ir konstituciniais principais. Mano nuomone, būtent Konstituciniai principai ir atlieka pagrindinį vaidmenį šioje vietoje, nes Konstituciniai principai, įtvirtinti valstybės Konstitucijoje, aukščiausios teisinės galios teisės akte, kuri yra valstybės, tautos ir visos visuomenės tiek teisinių, tiek socialinių ar kitų siekių išraiška, suformuoja tikruosius teisinius tikslus ir siekius, kurie turi būti imperatyviai privalomi įstatymų leidėjui.

Pritarčiau E. Kūrio nuomonei, kad principai negali būti išvedinėjami iš tam tikrų normų, jie turi būti arba tiesiogiai suformuluoti arba juos turi būti įmanoma logiškai išvesti iš kitų principų. Tik tokie principai atitinka tikrąjį principo apibūdinimą.

Apibendrintai pažymiu, kad principų negalima tapatinti su normomis, su teisės aktu straipsniais, nes tas pats principas gali būti įvairiai išreikštas, įvairiuose teisės akto formuluotėse. Jei Konstitucija susidėtų tik iš normų, konstitucinė teisė būtų tik įvairių teisės šakų kai kurių normų, kurioms pripažįstama aukštesnė teisinė galia. Pasak E. Kūrio, Konstituciniai principai ir konstitucinės normos tarp savęs yra glaudžiai susiję. Dažnai sunku nubrėžti takoskyrą, aiškią ribą, kurios nuostatos laikytinos principais, o kurios normomis.¹¹

¹¹ Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas//Jurisprudencija, 2001.

3. Pirminiai, sudėtiniai ir išvestiniai konstituciniai principai

Konstitucinė teisė susideda ne tik iš normų, bet ir iš principų. Yra nemažai Konstitucijos nuostatų, kurios gali būti traktuojamos, kaip konstituciniai principai, bet jos turi ir normatyvumo krūvį.¹² Yra labai sunku atskirti konstitucinius principus, nes jie dažnai būna susipynę su Konstitucijos normomis. Labai sunku yra nustatyti, kurie principai yra pirminiai, o kurie sudėtiniai ir kaip juos atskirti. Bet vis dėl to yra įmanoma juos rūšiuoti. Tai galima padaryti aiškinimo, loginio apibendrinimo būdu. Bet labai dažnai nuomonės išsiskiria, kartais būna aiškinimų tiek, kiek ir yra aiškintojų. Tačiau darytina išvada, kad principai yra skirstomi i pirminius, sudėtinius ir išvestinius konstitucinius principus.

Pirminiai principai yra tokie principai, kurių nereikia išvedinėti iš kitų konstitucinių principų. Toks principas yra įtvirtintas Konstitucijos 18 straipsnyje „žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“¹³ tokio principo nereikia aiškinti, užtenka tik nurodyti Konstitucijos nuostatą, kurioje jis yra įtvirtintas. Pirminiai principai gali būti susiję ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis, kurios juos sukonkretina, atskleidžia jų aspektus, o kartais ir taikymo ribas. Pavyzdys galėtų būti Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalis „kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija“.¹⁴ Yra dar keletas straipsnių, kurie pakliūna irgi į šį skirstymą. Yra dar viena rūšis pirminių principų, kurie yra įtvirtinti ne vienoje, o keliose Konstitucijos nuostatose. Norint konstatuoti tokį principą, užtenka nurodyti tik vieną iš jų. „Tam, kad būtų galima teigti, jog tam tikras konstitucinis principas yra pirminis, ir jį įvardyti, ne visuomet būtina, jog Konstitucijos tekste jis būtų deklaruojamas tais pačiais žodžiais jis būtų skelbiamas vienoje atskirai paimtoje Konstitucijos nuostatoje“.¹⁵ Konstitucijoje apie suvereniteto principą yra rašoma ne viename straipsnyje. Pavyzdžiui: 3 straipsnio 1 dalis (niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto), 4 straipsnis (aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus). Norint teigti, kad tam tikras konstitucinis principas yra pirminis nėra būtina, kad jis būtų parašytas tais pačiais žodžiais Konstitucijoje.

Ne visi tiesiogiai taikomi principai yra laikomi pirminiais. Kai kurie vadinami sudėtiniais arba kompleksiniais. Tokie principai yra, kurie įtvirtinti skirtingose Konstitucijos nuostatose ir yra pabrėžiamas jų skirtumas, nors jie yra tarp savęs susiję. Toks būtų

¹²Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 219.

¹³Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

¹⁴Ten pat

¹⁵Kūris E. *Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas*//Jurisprudencija, 2002.

Konstitucijos viršenybės principas. Toks principas yra įtvirtintas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje, 6 straipsnio 2 dalyje, 7 straipsnio 1 dalyje, 110 straipsnio dalyje. Visi šie straipsniai kalba apie tai, kad Konstitucijai negali prieštarauti joks aktas, kad niekas negali jos pažeisti, kad Konstitucijoje nustatytos teisės gali būti ginamos ir t.t.

Sudėtiniai principai nuo pirminių skiriasi tuo, kad norint nustatyti jų buvimą reikia: a) nurodyti ne vieną, o kelias juos įtvirtinančias nuostatas b) išskirti tai, kas šiose nuostatose bendra – tai, kas leidžia jas visas vertinti kaip vieno ir to paties „tiesiogiai deklaruojamo“ konstitucinio principo skirtingų aspektų išraiškas.¹⁶

Dar viena konstitucinių principų rūšis – išvestiniai principai. Šie principai nėra nei viename Konstitucijos straipsnyje įtvirtinti, bet jie yra išvedami iš pirminių arba sudėtinių principų. Išvestinius principus būtų galima pavadinti Konstitucijos aiškinimo rezultatu. Šiam principui būtų galima priskirti Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje („Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas“¹⁷). Vėliau aiškinant valdžių padalijimo principą buvo prijungtas ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis: „Valdžios galias riboja Konstitucija“¹⁸.

Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnis 1 dalis), tai ir principai yra susiję, ir vieni principai leidžia formuluoti kitus principus. Visi principai yra lygūs ir negalima būtų teigti, kad kuris nors vienas iš jų yra viršesnis, jie turi vienodą teisinę galią.

Nagrindamas aktualų, atsižvelgiant į darbo temą, teisinės valstybės principą, priskirčiau jį prie sudėtinių principų. Mano nuomone šis principas priskirtinas prie sudėtinių, nes jis yra tiesiogiai taikomas, jo pavieniui aiškinti negalima, bei tai, kad jis susideda iš kelių principų. Kad būtų įrodomas jų buvimas reikia nurodyti ne vieną, o kelias juos įtvirtinančias nuostatas ir išskirti, kas tose nuostatose yra bendra. Taigi pradėsiu vertinimą nuo pirmojo reikalavimo. Šis principas yra numatytas keliuose Konstitucijos straipsniuose (pvz. 1 straipsnyje, 5 straipsnio 2 dalyje, 18 straipsnis). Antrasis požymis yra nustatyti, kas juose yra bendro. Taigi, išskirti bendrumus būtų galima, tai, kad šie straipsniai atspindi demokratinę valstybę ir siekia darnios pilietinės visuomenės, kas yra vieni iš teisinės valstybės tikslų.

¹⁶ Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas//Jurisprudencija, 2002.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

¹⁸ Ten pat.

4. Teisinės valstybės principo samprata

Teisinės valstybės siekis (Tautos siekis atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės) skelbiamas Konstitucijos preambulėje. Jokiu būdu negalima apsiriboti tik tokiu Teisinės valstybės principo įtvirtinimu, kadangi šis principas, kaip jau minėta ankstesnėje darbo dalyje, yra sudėtinis principas ir jo įtvirtinimas tik viena lakoniška nuostata, siekiu teisinės valstybės, neaiškinant jo turinio, neatitiktų tiek Konstitucijoje įtvirtintų, tiek įstatymo leidėjo įtvirtintuose teisės aktuose siekiamų tikslų.

Analizuojant Teisinės valstybės principo įtvirtinimą LR Konstitucijoje, paminėtina, kad šio, vieno iš kertinių teisės principo įtvirtinimas yra ganėtinai platus ir šio principo veikimą (tikslus) galima aptikti daugelyje Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų, kaip pvz., Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika (LR K 1 straipsnis); nuostata, kad valdžios galias riboja konstitucija (5 straipsnio 2 dalis); kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas (6 straipsnio 1 dalis); kad negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai (7 straipsnio 1 dalis) ir kad galioja tik paskelbti įstatymai (7 straipsnio 2 dalis); kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines (18 straipsnis); taip pat nuostatuose, įtvirtinančiuose teisėjo ir teismų nepriklausomumą, garantuojančiuose tam tikras žmogaus teises – į gyvybę, orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą, asmens neliečiamumą ir kitas.

Pagal Konstitucinio Teismo doktriną „konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija“¹⁹, „teisinės valstybės principo turinys atsiskleidžia įvairiuose Konstitucijos nuostatuose ir yra aiškintinas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios visuomenės siekio.“²⁰ „Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios bei kitos valstybės institucijos turi veikti remiamosios ir paklusdamos teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią juridinę galią ir kad įstatymai, Vyriausybės nutarimai bei kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją“²¹.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 vasario 23 d. nutarimas „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“. Valstybės žinios. 2000, Nr. 17 - 419.

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 spalio 18 d. nutarimas „Dėl akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo“. Valstybės žinios. 2000, Nr. 88 – 2724.

²¹ Ten pat.

„Kol kas konstitucinė teisės valstybės doktrina yra gana fragmentiška. Daugiau pažymimi, išryškunami atskiri teisinės valstybės požymiai, kuriuos Konstitucinis Teismas laikė reikalingus akcentuoti nagrinėjant tam tikras bylas.“²²

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinio teismo nutarimuose ir kituose Konstitucinio teismo aktuose Konstitucinis teisinės valstybės principu, kaip nutarimų ir išaiškinimų pagrindu pradėjo remtis ne nuo 1993 metų, kai pradėjo savo darbą Konstitucinis Teismas, bet gerokai vėliau. Nors jau Konstitucinio teismo teisės aktuose Teisinės valstybės principas minimas ir jis aiškinamas jau keliuose nutarimuose iki 2000 metų, o nuo 2000 metų Konstitucinio teismo darbo metodai ženkliai keičiasi ir jau didžiojoje dalyje savo aktų Konstitucinis teismas aiškina šį principą ir remiasi juo savo aktuose, ypač akcentuotinas Konstitucinio teismo 2004 12 13 nutarimas, kuriame Konstitucinis teismas ganėtinai detalai ir nuosekliai analizuoja konstitucinio teisinės valstybės principo sampratą. Kadangi šis principas yra vienas iš plačiausių teisės principų, apimantis daugelį „teisingos“ teisės aspektų, todėl Konstitucinis teismas neišvengiamai remiasi šiuo principu daugelyje savo teisės aktų.

Žinoma, toks pastebėjimas nereiškia, kad Konstitucinis teismas savo ankstesniuose nutarimuose ir kituose teisės aktuose nesirėmė teisinės valstybės principu. Taip nutiko greičiausiai todėl, kad, kaip jau buvo minėta ankstesnėse darbo dalyse, šis principas yra sudėtinis ir susidedantis ne tik iš daugelio kitų teisės principų, bet ir kitų Konstitucijos nuostatų, kurios iš esmės yra principų rinkinys. Todėl šio principo sudėtinėmis nuostatomis (kitais principais, kuriuos apima Konstitucinis teisinės valstybės principas) buvo remiamasi, tačiau nebuvo suteikiama teisinės valstybės principo samprata arba tam tikrais atvejais minėtas teisinės valstybės principas nebuvo aiškinamas taip plačiai. Dalinai pasikeitus šio principo aiškinimui ir, galima teigti, sampratai, šis principas tapo vienu iš kertinių principų, kuriais remiasi Konstitucinis teismas. Tokią transformaciją galime apibrėžti kaip formos pasikeitimą, kai pasikeitė ir pradėjo formuotis šio principo samprata, aiškinimas bei apimtis, tačiau iš esmės nepasikeitus turiniui.

Doktriniškai aiškinant ir analizuojant teisinės valstybės sampratą, galima išskirti dvi teisinės valstybės sampratas: instrumentalistinę ir substantyvinę.

Radin M. J. Pozicija: instrumentalistinė teisinės valstybės samprata nurodo tokius teisinės valstybės požymius: a) normų bendras pobūdis, leidžiantis jas taikyti visiems numatytiems teisės subjektams; b) normų prieinamumas arba viešumas, užtikrinantis teisės

²²Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 232.

subjektams galimybę jas sužinoti; c) normų išankstinis pobūdis, reiškiantis, kad jos bus nustatytos dar iki išskylant reikalui jas taikyti; d) normų aiškumas, suprantamumas teisės subjektams; e) normų neprieštaringumas, negalimumas vienu metu ir reikalauti tam tikro elgesio, ir jį drausti; f) normų „adresatų“ pajėgumas elgtis pagal normų reikalavimus, kitaip tariant, kitaip tariant, nereikalavimas to, kas neįmanoma; g) normų santykinis stabilumas; h) normų „kongruentiškumas“, t.y. atitikties tarp elgesio, kurio reikalauja normos, ir elgesio, kurio reikalauja teisėsaugos ir kitos teisę taikančios institucijos. Antroji, substantyvinė, teisinės valstybės samprata papildomai reikalauja, kad: a) ne tik normų „adresatai“ pajėgtų elgtis taip, kaip reikalauja normos, bet ir valdžios institucijos, nustatydamos teisės normas, veiktų gera valia; b) panašios bylos būtų sprendžiamos panašiai, taigi teisėjai neturėtų absoliučios nuožiūros, kaip taikyti teisės normas; c) įstatymai būtų žinomi, negalėtų atgal, nebūtų baudžiama už tai, kas nebuvo uždrausta, o nusikaltimai būtų griežtai apibrėžti; d) būtų paisoma prigimtinio teisingumo reikalavimų, kaip antai tinkamo teisinio proceso, teismo posėdžio viešumo, teismų nešališkumo ir nepriklausomumo (ne tik nuo politinės valdžios, bet ir nuo visuomenės nuomonės spaudimo), sprendimų pagrindimo įrodymais ir pan.²³

Raz J. pažymi, kad kartais, kaip atskiri teisinės valstybės (teisės viešpatavimo) požymiai pabrėžiami teismų prieinamumas, neleidžiamumas teisėsaugos institucijoms pačioms nukrypti nuo teisinės valstybės reikalavimų, taip pat teismų galia prižiūrėti, kaip minėtų teisinės valstybės reikalavimų laikosi kitos institucijos.²⁴

Analizuojant teisinės valstybės sampratą, A. Vaišvila nurodo, kad teisinė valstybė – tai vadinamoji socialinė valstybė, t.y. tokia valstybė, kurioje sudaromos socialinės, ekonominės ir kultūrinės sąlygos visapusiškai asmenybės vystimuisi, užtikrinama socialinė gerovė ir pan.²⁵

Mano nuomone, toks tapatinimas yra ne tik, kad netikslus, bet ir klaidingas, žemiau išdėstytais argumentais pagrįsiu tokią savo poziciją.

Darykime prielaidą, kad sąvokos teisinė valstybė ir socialinė valstybė yra tapačios, tada teisinei valstybei turėtų būti keliamas reikalavimas, kad ji būtų turtinga, priešingu atveju ji nepajėgtų susidoroti su uždaviniais, kurie keliami socialinei valstybei. Tačiau knygos „Lietuvos Konstitucinė teisė“ autorių nuomone „Toks teisinės valstybės tapatinimas su socialine valstybe yra pavojingas, nes paverčia niekais pačią teisinės valstybės idėją, leidžia ekonomiškai

²³ Radin M.J. Reconsidering the rule of law. 1989. P. 784.

²⁴ Raz J. The Authority of Law. Oxford: Clarendon. 1994. P. 214.

²⁵ Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės// Jurisprudencija, 2001. Nr. 19.

nepajėgios valstybės valdžią populistiskai kaltinti nukrypimu nuo teisinės valstybės standartų net ir tuo atveju, kai ši valdžia iš tikrųjų siekia įgyvendinti teisės viršenybę.“²⁶

Kai kurių valstybinių Konstitucijose (pvz.: Vokietijos, Rusijos) teisinės valstybės sąvoka vartojama šalia socialinės valstybės. Konstitucionalizmo teorijos požiūriu tai reiškia, kad valstybė, pasiskelbusi teisine, įsipareigoja užtikrinti kuo platesnes ekonomines ir socialines teises, kurias yra įtvirtinusi savo įstatymuose.

Todėl jokių būdu negalime teigti, kad socialinė valstybė yra tam tikra teisinės valstybės rūšis ar atmaina, tuo labiau išsivystymo pakopa. Net ir skurdi valstybė, atitinkanti visus teisinės valstybės kriterijus, tačiau nesugebanti pilnai pasirūpinti visuomenės ekonomine gerove, gali būti pagrįstai laikoma teisine valstybe. Sąvoka socialinė valstybė labiau apibrėžtina ekonomine prasme, kaip valstybė, sugebanti patenkinti valstybės socialinius ir ekonominius poreikius. Tokia valstybė nebūtinai gali atitikti teisinės valstybės kriterijus, joje gali būti įtvirtintas totalitarinis režimas, tada ji jokių būdu negalės vadintis teisine valstybe, tačiau, jei užtikrina minimalų pragyvenimo lygį, ji bus laikoma socialine valstybe.

Anot Berman H.J., pažymėtina, kad „istoriškai viena pirmiausių valstybės formų buvo policinė valstybė, visuotinę gerovę bandžiusi užtikrinti policinėmis priemonėmis.“²⁷ Kai kurie teisės teoretikai (Hayek F. A.) „susocialintą“ teisinės valstybės sampratą (išpažįstamą kai kuriuose trečiojo pasaulio šalyse) netgi pravardžiuoja „teisinės valstybės iškrypimu“²⁸.

Tad jeigu socialinę valstybę galima laikyti konstituciniu (teisiniu) principu, tai yra kitas, ne teisinės valstybės principas, reiškiantis tam tikrą valstybės socialinę orientaciją, jos ekonominių ir socialinių įsipareigojimų įtvirtinimą. Pasak prof. E. Kūrio, teisinę valstybę būtina aiškiai skirti nuo socialinės valstybės: valstybė gali būti ir socialinė, ir teisinė, bet ji gali būti tik socialinė arba tik teisinė, arba nei viena, nei kita; jei valstybės konstitucijoje yra įtvirtintos plačios socialinės garantijos, ji bus teisinė tik šias garantijas realiai užtikrinus, bet jei tokių garantijų nėra įtvirtinta, pakaks, kad ji atitiktų jau minėtus teisinės valstybės parametrus.²⁹

Apibendrinant, galima teigti, kad teisinės valstybės principas yra vienas kertinių teisės principų įtvirtintas, ne tik Konstitucijos preambulėje, tačiau daugelyje jos straipsnių. Tai yra sudėtinis universalus principas, kuriuo yra grindžiama Lietuvos teisės sistema. LR KT jurisprudencijoje, taikomas ir aiškinamas praktiškai nuo 2000 metų. Teisinės valstybės principas yra netapatinamas su socialinės valstybės principu.

²⁶Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 244.

²⁷Berman H.J. Police state. London: Pall Mall, 1981.

²⁸Hayek F. A. The Constitution of a Liberal state//II Politiko. Nr. 3.

²⁹Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 245.

5. Teisinės valstybės principo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje, turinys ir apimtis

Anot E. Kūrio, „Teisinė valstybė (teisės viešpatavimas), vaizdžiai tariant, reiškia, kad valdo „ne žmonės, bet teisė“. Ta pačia kryptimi formavosi Europos teisingumo teismo jurisprudencija, kurioje buvo suformuluoti vadinamieji bendrieji teisės principai³⁰, pvz., proporcingumo, teisėtų lūkesčių ir kiti.

Konstitucinio teismo jurisprudencijoje, kurioje plėtojama teisinės valstybės doktrina, daugelis teisinės valstybės požymių yra siauriau ar plačiau nurodomi kaip Lietuvos konstituciniai principai.

Konstitucinis teisinės valstybės principas, kaip nurodo ir jo pavadinime esantis žodis „konstitucinis“ yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo aktuose. Konstitucijoje įtvirtintos pagrindinės šio principo sudėtinės dalys, elementai, kurie detalizuojami ir išaiškinami Konstitucinio teismo aktuose. Kadangi konstitucinis teisinės valstybės principas yra vienas kertinių teisės principų, tai yra neišvengiamas jo detalesnis įtvirtinimas kituose teisinės valstybės teisės aktuose, kurie turi neprieštarauti aukštesnės galios teisės aktams, tai yra išaiškinęs Konstitucinis teismas, kuris nurodė, kad „iš Konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos. Šis reikalavimas inter alia reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktams reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytu aukštesnės galios teisės aktuose.

Pagal Konstitucinio teismo įstatymo 72 straipsnio 2 dalį „Konstitucinio Teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, pareigūnams ir piliečiams.“³¹

Analizuojant Konstitucinio teismo jurisprudenciją, galima išskirti tokius principus (su aktualiais Konstitucinio teismo išaiškinimais), kurie Konstitucinio teismo išaiškinti kaip sudėtiniai konstitucinio teisinės valstybės principo elementai: (pažymiu tai, kad minėti

³⁰Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 246.

³¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. nutarimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 113 – 4132.

elementai, kurie bus išskirti, nesudaro baigtinio konstitucinio teisinės valstybės principo turinio, be to, manyčiau, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys niekada nebus pilnai apibrėžtas, nes jo turinys kyla ne iš konkrečių normų, bet iš visuomenės ar demokratinės valstybės aukščiausių siekių, kurie vystosi ir evoliucionuoja, kas sąlygoja ir teisinės valstybės principo nenutrūkstamą vystymąsi):

1. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – tai universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucija yra vientisas aktas, tad teisinės valstybės principo turinys atsiskleidžia įvairiuose Konstitucijos nuostatuose ir yra aiškintinas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio.³²

2. Konstitucinis teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, paisoma prigimtinio teisingumo, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią ir kad visi teisės aktai turi atitikti Konstituciją.³³

3. Neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Neužtikrinus teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrinimas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.³⁴

4. Neatsiriamas teisinės valstybės principo turinio elementas ir būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga – asmens teisė kreiptis į teismą.³⁵

5. Konstitucinis teisinės valstybės principas yra neatsiejamas ir nuo teisingumo principo. Konstitucinis teismas 1995 12 22 nutarime konstatavo, kad teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės tikslų. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Taigi Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas yra neatsiejamas nuo teisingumo imperatyvo ir atvirkščiai.³⁶

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl mokesčių bazės netiesioginio nustatymo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 109 – 4887.

³³ Ten pat.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 lapkričio 25 d. nutarimas dėl „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“. Valstybės žinios. 2002, Nr. 113 – 5057.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. vasario 17 d. nutarimas „Dėl „Mažeikių naftos“ ir jos dukterinių bendrovių reorganizavimo įstatymo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 27 – 1098.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į gyvenamuosius namus atkūrimo“. Valstybės žinios. 1995, Nr. 106 – 2381.

6. Konstitucinis teismas pažymėjo, kad Konstitucijoje garantuota teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra tiesiogiai susijusi su visų asmenų lygybės įstatymui, teismui, bei kitoms valstybės institucijoms principu, kad ši teisė yra neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris apima ir teisėtų lūkesčių apsaugos principą.³⁷

7. Konstitucinio teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos – normos ir principai. Juose yra kuriama ir plėtojama oficiali konstitucinė doktrina. Visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai, įskaitant ir teismus, taikydami Konstituciją privalo paisyti oficialios konstitucinės doktrinos, jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas. Priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, būtų nepaisoma Konstitucijos viršenybės, būtų sudarytos prielaidos nesuderinamumams teisės sistemoje atsirasti.³⁸

8. Iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas inter alia reiškia, kad teismo nuosprendyje negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio priėmimui. Teismo nuosprendžiai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija.³⁹

9. Įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas atitinkamus santykius, privalo paisyti Konstitucijos, inter alia konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teisėjų nešališkumo ir nepriklausomumo principų. Įstatymuose turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos būtų nepriklausomos, nešališkos, priimtų tik teisės pagrindu, kad būtų paisoma asmens konstitucinės teisės į tinkamą teismo procesą, kildinamos iš inter alia konstitucinio teisinės valstybės principo ir neatskiriamai su juo susijusios. Pagal Konstituciją civilinio proceso santykių teisinis reguliavimas turi būti toks, kad proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą, būtų traktuojami vienodai. Taigi jie turi turėti ir tokias pačias teises bei pareigas, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas „Dėl muitinės pareigūnų tarnybinių atlyginimų“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 107 – 3885.

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. nutarimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 113 – 4132.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas dėl „Teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 102 – 3957. Atitaisymas - 2006.11.25, Nr. 127; atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.

pateisinamas. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinių teisinės valstybės ir asmenų lygiateisiškumo principų.⁴⁰

10. Vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus.⁴¹

11. Teisinės valstybės principas lemia pagrindinius Lietuvos valstybės valdžios organizacijos ir veiklos principus.

Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.

Ši norma, kurios turinys detaliau atskleidžiamas kituose Konstitucijos straipsniuose, įtvirtintas valstybės valdžios padalijimo principas. Tai pamatinis Konstitucijoje įtvirtintas demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pažymėjęs, kad šis principas reiškia, jog įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, kad tarp jų turi būti pusiausvyra. Kiekviena valdžia įgyvendinama per jos institucijas, kurioms suteikiama jų paskirtį atitinkanti kompetencija. Konstitucijos preambulėje įtvirtintas teisinės valstybės principas, kuris reikalauja, kad teisės aktai būtų suderinti.⁴²

12. Pažymėtina, kad valstybė, atsižvelgdama į ūkinės veiklos turinį, jos ypatumus, gali diferencijuotai reguliuoti visuomeninius santykius šioje srityje arba kokiai nors veiklos rūšiai nustatyti tam tikras sąlygas. Svarbu, kad tokiu reguliavimu nebūtų pažeisti Konstitucijos principai ir normos. Todėl atitinkamų ūkio subjektų išskyrimas ir jų veiklos reguliavimo ypatumai savaime nepažeidžia teisinės valstybės principo.⁴³

13. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra įtvirtinta teisė kreiptis į teismą absoliutumus (tai išvestinis principas iš teisingo proceso), tai išvestinis principas iš konstitucinio teisinės valstybės principo.⁴⁴

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į gyvenamuosius namus atkūrimo“. Valstybės žinios. 1995, Nr. 106 – 2381.

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 spalio 18 d. nutarimas „Dėl akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo“. Valstybės žinios. 2000, Nr. 88 – 2724.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas „Dėl teisės kreiptis į teismą“. Valstybės žinios. 2004, Nr. 146 – 5311.

14. Konstitucinis teisėtų lūkesčių principas apima teisinį aiškumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kitus reikalavimus, tai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtų interesus ir teisėtus lūkesčius. Konstitucinis teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas įpareigoja įstatymų leidėją užtikrinti jurisprudencijos tęstinumą ir reguliavimo pataisomis nepaneigti asmens įgytų teisių, teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių.⁴⁵

15. Teisėtų lūkesčių apsauga – tai vienas iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų. Ji suponuoja inter alia tai, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus. KT 2003 03 04, 2003 07 04, 2003 12 03 nutarimuose yra konstatavęs, kad vienas iš teisėtų lūkesčių apsaugos principo elementų yra teisių, įgytų pagal Konstituciją, Konstitucijai neprieštarujančių teisės aktų, apsauga.

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą lakyti valstybės priimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t.y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštarujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos.⁴⁶

16. Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas. Valdžios atsakomybė visuomenei – teisinės valstybės principas, kuris įtvirtintas Konstitucijoje nustačius, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.⁴⁷ Konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar tokio jos aiškinimo, kai iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje ginama vertybė.

Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekiai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas.

Tad priešpriešos nėra ir negali būti ne tik tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų, bet ir tarp Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 rugpjūčio 23 d. nutarimas „Dėl piniginių kompensacijų už nekilnojamąjį turtą sumokėjimo terminų pailginimo“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 152 – 5605.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 liepos 5 d. nutarimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymo dalį ir dėl prašymo dalies grąžinimo pareiškėjui“. Valstybės žinios. 2007, Nr. 76 – 3019.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 lapkričio 5 d. nutarimas „Dėl Seimo rinkimų įstatymo pažeidimo“. Valstybės žinios, Nr. 163 – 5955.

Konstitucijos teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, neišskiriant teisėkūros subjektų.

Apibendrinant, išdėstytus teisinės valstybės principus, bei jų išaiškinimus galime reziumuoti 2004 12 13 nutarime pateiktu išaiškinimu, kuriame nurodyta, kad „konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Tad pabrėžtina, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys yra atskleidžiamas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas jos ginamas ir saugomas vertybes ir atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų – kaip antai: Konstitucijos viršenybės, vientisumo ir tiesioginio taikymo, Tautos suvereniteto, demokratijos, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, teisės viešumo, teisingumo, valdžių padalijimo, pilietiškumo, asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo ir apsaugos, asmens ir visuomenės interesų derinimo, valstybės pasaulietiškumo ir pasaulėžiūrinio neutralumo, valstybės socialinės orientacijos socialinio solidarumo ir kitų, ne mažiau svarbių konstitucinių principų turinį.“⁴⁸

Mano nuomone, Konstitucinio teisinės valstybės principo negalima aiškinti kaip įtvirtinto tik Konstitucijos preambulėje, tapatinti tik su joje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Konstitucinio teisinės valstybės principo turinys aiškinamas nepaneigiant nė vieno konstitucinio principo ar konstitucinės normos. Visos Konstitucijos nuostatos aiškintinos konstitucinio teisinės valstybės principo, Konstitucijoje įtvirtintos teisinės valstybės sampratos kontekste.

Pažymėtina ir tai, kad teisės akto (jo dalies) neatiktis, kuriam nors konstitucinio teisinės valstybės principo – universalaus konstitucinio principo, kuriame yra integruojamos įvairios Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės, diktuojamam imperatyvui (konstitucinio teisinės valstybės principo elementui) reiškia, kad yra pažeistas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Valstybės tarnybos“. Valstybės žinios. 2004, Nr. 181 – 6708. 2004 – 12 – 29. Nr. 186.

6. Teisėtų lūkesčių principo apibūdinimas ir raida

Šis principas Lietuvoje pirmąkart ne tik paminėtas, bet ir plačiau išaiškintas Konstitucinio Teismo 2000 metų gegužės 8 dienos nutarime. Jame buvo akcentuojama teisėti privataus gyvenimo lūkesčiai. Teisėtų lūkesčių principas yra įtvirtintas ne tik Konstitucijos, bet ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos kontekste. Remiantis šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu ir buvo pradėta formuoti teisėtų lūkesčių principo praktika. Šis principas yra naujas ir administracinėje teisėje. Šis principas administracinėje teisėje buvo perimtas iš užsienio šalių mokslininkų.

Ir proporcingumo, ir teisėtų lūkesčių apsaugos principą daugelis sieja su Vokietijoje gimusiu bendroju principu (teisėtų lūkesčių principas Vokietijoje atsirado viešojoje teisėje), taip pat jis yra siejamas ir su Prancūziškuoju modeliu, kurį išvertus pažodžiui – teisėto pasitikėjimo apsauga. Iš pradžių teisėti lūkesčiai į anglų kalbą buvo išversti irgi, kaip teisėto pasitikėjimo apsauga, bet vėliau buvo nuspręsta, kad žodis pasitikėjimas yra klaidingas, todėl buvo pakeistas į žodį lūkesčiai. Anglijos teisinėje sistemoje teisėtų lūkesčių principas nėra įtvirtintas įstatymuose. Šio principo atsiradimas yra siejamas su Lordo M. R. Denningo nuomone, kuri buvo išreikšta 1968 m. byloje „Schmidt v. Secretary of State for Home Affairs“⁴⁹. Ši byla yra apie JAV pilietį, kuris buvo atvykęs į Jungtinę Karalystę studijuoti. Jo vizos galiojimas baigėsi ir ji nebuvo pratęsta. Jam nebuvo leista pasisakyti ir jis nebuvo išklaustas. Jam buvo pasakyta, kada jis galėtų būti išklaustas: jei įstatyme būtų numatyta tokia asmens teisė, būtų pažeistos jo turtinės teisės, jei jis turėtų teisėtą lūkestį, į kurį atsižvelgiant būtų priimtas neteisingas sprendimas, neleidžiant jam išsakyti savo argumentų. Lordas Denningas pasisakė, kad būtų pažeisti teisėti lūkesčiai tik tada, kai jam būtų nutrauktas vizos galiojimas, jam dar nesibaigus. Šis principas buvo paminėtas lyg tarp kitko. Tačiau ši byla dažnai laikoma teisėtų lūkesčių principo atsiradimo pamatu.

1970 – 1980 metais šis principas buvo pradėtas taikyti ir Europos Bendrijos teisėje.

Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo vienas pagrindinių aspektų yra teisinio saugumo principas. Šis principas reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą, stabilumą, saugoti įgytas teises, laikytis teisėtų interesų ir lūkesčių. „Iš anksto principo numatytas tikslas – laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise“.⁵⁰ Šiuo

⁴⁹ <http://law.hku.hk/hkadmlawsb/admlawcases/schmidt.htm>.

⁵⁰ Lietuvos administracinė teisė. Vilnius P. 241.

principu yra pabrėžti du požiūriai. Pirmasis požiūris būtų, kad jis turi būti lengvai suvokiamas ir gerai suderintas, teisinės normos turėtų būti trumpos ir aiškios. Žemesnio lygmens teisės aktai negali prieštarauti aukštesnio lygmens aktams, ir joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai. Turi būti sudarytos sąlygos visiems norintiems asmenims su jais (teisės aktais) susipažinti. Antras požiūris yra, kad teisėtų lūkesčių principas apima ir keletą privalomų veiksmų, susijusių su teisinio reguliavimo galiojimu. Teisinį reguliavimą galima keisti, tik iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų. Teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų, tuo pačiu ir teisėtų lūkesčių. Teisinio saugumo principo privalo laikytis visos institucijos, o labiausiai tos, kurios leidžia įstatymus. Remiantis Konstitucijos 67 straipsnio 2 punktu: „seimas leidžia įstatymus“⁵¹, tai reiškia, kad Seimas turi atkreipti didelį dėmesį į šį principą ir prieš išleisdami įstatymą turi gerai apsvarstyti, ar tas įstatymas nepažeidžia asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą, kad nebūtų paneigti teisėti lūkesčiai. Kad būtų užtikrinamos žmogaus ekonominės ar socialinės garantijos, turi būti teisėjo ir teismų nepriklausomumas ir nešališkumas. Teisėjas irgi yra visuomenės narys, jis kaip ir kiekvienas pilietis, turi teisę ginti savo teises, bei teisėtus lūkesčius. Yra labai svarbu, kad patys teisėjai, kurie vykdo teisingumą, pasitikėtų savo valstybe ir teise.

Požiūris į teisėtų lūkesčių principo taikymą yra pagrįstas dviem kriterijais: a) suinteresuotų asmenų žiniomis b) elgesio nustatymo kriterijai. „Precendentinėje teisėje įtvirtinta, kad klasimas, ar Bendrijos institucijų veikla atitinka teisėtų lūkesčių apsaugos principą, visuomet turi būti nagrinėjamas atsižvelgiant į žinias ir informaciją, kuri yra arba turėtų būti prieinama atsargiam bei informciją kaupiančiam verslininkui“⁵².

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas gali būti suteikiamas kiekvienam asmeniui, jei jis įrodo, kad galėjo puoselėti pagrįstus lūkesčius ir jis negali teigti, kad buvo pažeistas principas, jei administracija jam nebuvo suteikusi konkrečių garantijų. Būna, kad patys asmenys neturėdami pakankamai žinių elgiasi neteisėtai ir po to bando pagrįsti viską teisėtais lūkesčiais. Europos Bendrijų teismas yra pasisakęs, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principu negali remtis įmonė, kuri pažeidė galiojančias normas.

Remiantis S. J. Schonbergu, „teisėti lūkesčiai reiškia, kad kiekvienas individas, dėl administracijos veiksmų turintis tam tikrų lūkesčių, gali reikalauti, jog tie lūkesčiai būtų

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 - 1014.

⁵² Lietuvos administracinė teisė. Vilnius P. 242.

įgyvendinti, nebent būtų kokių įtikinamų argumentų, nepaprastų viešojo intereso apsaugos priešasčių, dėl kurių minėtų lūkesčių įgyvendinti nėra galimybės“⁵³.

Teisėti lūkesčiai – tai asmens tikėjimas savo veiklos teisėtumu ir tikėjimas gauti teisėtų rezultatų. Teisėti lūkesčiai – atitinkama teisėta veikimo priemonė, kurią taikant pagrįstai tikimasi teisėtos pasekmės. Teisėtą pasekmę būtų galima apibūdinti, kaip teisės aktuose numatytas atitinkamo veikimo rezultato legalumo įvetinimas. Kitaip tariant, tai yra valstybės teisės normose išreikštas įsipareigojimas jos piliečiams netaikyti sankcijų už tam tikrą veikimo būdą ir jo pasekmes laikyti visuotinai priimtiniomis ir siektinomis.

Teisėtų lūkesčių principas reiškia, kad lūkesčiai kyla dėl administracinio elgesio ir gali turėti teisinių pasekmių. R. Thomas teigia, kad „arba administracija turi gerbti lūkesčius, arba pateikti įtikinamus argumentus, kodėl viešajam interesui turėtų būti teikiamas prioritetas“⁵⁴. Asmuo gali turėti teisėtų lūkesčių ir dėl netinkamo elgesio ar netinkamų veiksmų. Šiam teiginiui tiktų toks pavyzdys: vykdomosios valdžios institucijų pareigūnai gali netiksliai išaiškinti teisės normas, o tai gali sukelti tam tikrus teisėtus lūkesčius. Kiekvieną kartą, siekiant išsiaiškinti, ar asmuo turi teisėtų lūkesčių, reiktų atsakyti į kelis klausimus: 1) ar buvo pagrindas teisėtiems lūkesčiams atsirasti 2) ar asmuo tikrai tikėjosi tam tikro veiklos rezultato teisėtumo 3) ar asmens tikėjimąsi verta apsaugoti 4) ar kiekvienas racionaliai mąstantis asmuo tokioje situacijoje būtų taip pat supratęs atitinkamą teisės normos reikalavimą ir atitinkamai veikęs, siekdamas teisėtų lūkesčių.

Būtų galima teigti, kad teisėtų lūkesčių ir pagrįstų lūkesčių principų prasmė yra ta pati. Lūkestis yra pagrįstas, jeigu asmuo tokiomis pat aplinkybėmis elgdamasis sąžiningai tikėtusi tokio lūkesčio.

⁵³ Schonberg S. J. Legitimate expectations in administrative law. Oxford university, 2000. P.7

⁵⁴ Thomas R. Legitimate expectations and proportionality in administrative law. Oxford university, 2000. P.41

7. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos teismų praktikoje

Išanalizavus teisėtų lūkesčių principo sampratą, raidą bei vietą teisės sistemoje, atsižvelgiant į darbo temą yra būtina teisėtų lūkesčių principo analizė Lietuvos Teismuose. Tokios analizės būtinumas pasireiškia tuo, kad teismai yra subjektai realiai taikantys ir aiškinantys teisę, todėl Lietuvos teismų sprendimų (kitos formos baigiamųjų aktų) analizė yra būtina tinkamai atskleisti darbe analizuojamą klausimą – „Konstitucinis teisėtų lūkesčių principas Lietuvoje“.

Analizei buvo pasirinkti teismai, kurių sprendimai turi aukščiausią galią Lietuvoje, t.y. Lietuvos Konstitucinis teismas, Lietuvos aukščiausias teismas, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Atlikus minėtų teismų formuojamos praktikos analizę teisėtų lūkesčių principo aspektu, šio darbo pabaigoje bus pateikiami pasiūlymai įstatymų leidėjams atsižvelgiant į dabar esančią situaciją Lietuvos teisinėje sistemoje.

7.1. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos aukščiausio teismo praktikoje

Analizuojant Lietuvos aukščiausio teismo praktiką, naudojantis paieškos sistema Infolex, įvedus raktinius žodžius teisėtų lūkesčių princip(as), paieškos sistema pateikia tik apie 40 nutarčių.

Pradedant nagrinėti kiekvieną nutartį, kurią pateikė paieškos sistema Infolex, išryškėja tokia tendencija, kad nei vienoje iš nutarčių Lietuvos aukščiausias teismas neanalizuoja ir nedetalizuoja Konstitucinio, teisėtų lūkesčių, principo sampratos.

Tokia Lietuvos aukščiausio teismo pozicija, kai nėra aiškinama taikoma teisė yra itin kritikuotina, kadangi Lietuvos aukščiausio teismo, kaip aukščiausio bendrosios kompetencijos teismo viena iš pareigų yra vienodos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos formavimas. Todėl, Lietuvos aukščiausiam teismui, neatliekant šios pareigos, formuojasi nauji galimi neaiškumai teisinėje sistemoje, kuriuos ne visada gali užpildyti Lietuvos Konstitucinio teismo nutarimuose pateikiami Konstitucinio, teisėtų lūkesčių, principo išaiškinimai.

Atsižvelgiant į vieną šio darbo tikslų, - teisėtų lūkesčių principo veikimas Lietuvos teismų praktikoje, būtina detalesnė teisėtų lūkesčių principo analizė Lietuvos aukščiausio teismo praktikoje.

Išanalizavęs Infolex paieškos sistemos pagalba surastas bylas, analizuodamas Konstitucinio, teisėtų lūkesčių, principo taikymą Lietuvos aukščiausio teismo praktikoje, iš esmės remsiuosi keliomis atsirinktomis bylomis, kuriose buvo taikytas ar bent bandyta lakoniškai aiškinti teisėtų lūkesčių principo sampratą.⁵⁵

Lietuvos aukščiausias teismas savo formuojamoje praktikoje taikydamas tiek teisėtų lūkesčių tiek teisinio tikrumo principus jų nesuabsoliutina t.y. negalima vienareikšmiškai remtis teisėtų lūkesčių principo veikimu. Todėl valstybėje gali susiformuoti tokia situacija, kad tam tikros teisinės vertybės yra iškeliamos aukščiau už kitas teises vertybes, tačiau tokios teisinės priemonės „turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių daugiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti.“⁵⁶ Todėl teisinis reguliavimas gali būti keičiamas tik tais atvejais, kai yra itin sunki valstybės ekonominė (finansinė) padėtis ar kitais nenumatytais atvejais, kurie gali sukelti pačios valstybės egzistavimo tęstinumą (karo atveju).

Tačiau ne ir tokiais atvejais turi būti išlaikyta pusiausvyra tarp asmenų, kurių teisės yra apribojamos, teisių ir teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės interesų.

Nagrinėjant Lietuvos aukščiausio teismo praktika, pastebima tokia tendencija, kad teisėtų lūkesčių principas yra neatsiejamas nuo kitų teisės principų, tokių kaip teisinis tikrumas, teisinis saugumas, proporcingumas bei kiti.⁵⁷ Todėl darytina analogiška išvada, kaip ir buvo nagrinėtas doktrininė bei LR Konstitucinio teismo formuojamos praktikos pateikta nuomonė, kad teisėtų lūkesčių principas yra sudėtinė Konstitucinio, teisinės valstybės, principo sudėtinė dalis, taip pat tai, kad teisėtų lūkesčių principas negali būti suabsoliutinamas ir veikia kartu su kitais teisėje įtvirtintais principais.

Kaip jau buvo analizuotas teisėtų lūkesčių principas Europos teismų praktikoje, ganėtinai panašiai minėtas principas yra aiškinamas ir Lietuvos aukščiausio teismo formuojamoje praktikoje, tuo atžvilgiu kad Konstitucinis teisėtų lūkesčių principas įpareigoja ir „valstybinės valdžios institucijas, kurios rengdamos ir priimdamos teisėjų atlyginimo santykius reglamentuojančius teisės aktus, privalo vadovautis Konstitucijoje įtvirtintu teisinės valstybės principu, kurio vienas iš esminių elementų – teisinio saugumo principas – *inter alia* reiškia, kad

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-P-187/2007.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-P-187/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *S. Klimaševskis v. A. Trakimas*, Nr. 3K3495/2004.

teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, teisinio reguliavimo keitimu negalima paneigti asmens įgytų teisių, teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių bei nepagrįstai pabloginti asmens teisinę padėtį.⁵⁸

Analizuojant teisėtų lūkesčių principą tiek doktrinoje ar teismų, taip pat ir Lietuvos aukščiausio teismo praktikoje, gali susidaryti išpūdis, kad teisėtų lūkesčių principas, kaip Konstitucinis, pagrinde viešosios teisės principas iš esmės yra taikomas tik konstituciniuose ar administraciniuose santykiuose, tačiau toks pirminis išpūdis gali būti klaidinantis, kadangi teisėtų lūkesčių principas yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1.2 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad teisėtų lūkesčių principas yra vienas iš civilinės teisės principų.⁵⁹

Toks įtvirtinimas yra visiškai teisingas, kadangi jau ankštesnėse darbo dalyse buvo išanalizuota, kad Konstitucinis teisėtų lūkesčių principas yra bendrasis sudėtinis teisės principas veikiantis visoje teisinės valstybės teisinėje sistemoje.

Be to, Lietuvos aukščiausias teismas savo formuojamoje praktikoje yra nurodęs, kad nors teisėtas sutarties nutraukimas atleidžia šalis nuo tolesnio sutarties vykdymo, tačiau gali sukelti atitinkamus turtinius praradimus, atsiradusius dėl sutarties neįvykdymo, o tokius praradimus patyrusi šalis gali reikalauti juos kompensuoti.⁶⁰ Be to, minėtoje nutartyje Lietuvos aukščiausias teismas nurodė, kad tokiu būdu yra užtikrinamas vieno iš civilinės teisės principų – teisėtų lūkesčių – įgyvendinimas.

Nagrinėjant Lietuvos aukščiausio teismo praktiką, apibendrintai galima teigti, kad Lietuvos aukščiausias teismas neanalizuoja ir nedetalizuoja teisėtų lūkesčių principo, tačiau savo nutartyse pažymi, kad civiliniai santykiai turi būti pagrįsti teisėtų lūkesčių principo bendruoju veikimu civiliniuose santykiuose, t.y. kad civiliniai santykiai turi būti pagrįsti teisėtų lūkesčių principo veikimu. Taip pat paminėta ir tai, kad teisėtų lūkesčių principas galioja visose civiliniuose santykiuose, net ir tada kai civiliniai santykiai susiklosto tarp asmens ir valstybės (galioja lygiateisiškumo principas civiliniuose santykiuose).⁶¹

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *Simiškis Antanas*, Nr. 3K-P-187/2007.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2266.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių naujienos v. UAB „Šiaulių vandenys“*, Nr. 3-K-3-177/2005.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *S. Klimaševskis v. A. Trakimas*, Nr. 3K3495/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis civilinėje byloje *Klaipėdos miesto savivaldybė v. D. Lissauskienė*, Nr. 3K-3-959/2002.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Č. Č. v. J. T.*, Nr. 3K-3-563/2007.

7.2. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje

Naudojantis paieškos sistema Infoplex, analizuojant teisėtų lūkesčių principo paplitimą Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje, įvedus raktinius žodžius – „teisėtų lūkesčių principas(o)“ pavyko rasti tik apie 60 bylų, kuriuose buvo paminėtas teisėtų lūkesčių principas.

Pradėjus detaliau analizuoti kiekvieną bylą, galima daryti išvadą, kad teisėtų lūkesčių principas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo formuojamoje praktikoje taikomas ganėtinai paviršutiniškai, kadangi daugumoje bylų teisėtų lūkesčių principas yra tik paminimas, tačiau nėra aiškinamas ar detalizuojamas jo turinys.

Kadangi viena iš šio darbo sudėtinių dalių yra teisėtų lūkesčių principo analizė Lietuvos teismų praktikoje, todėl siekdamas pagrindinio magistrinio darbo tikslo – detalios teisėtų lūkesčių principo analizės, šiai darbo daliai pasirinkau 10 charakteringiausių bylų, kuriose bent dalinai aiškinamas teisėtų lūkesčių principo turinys. Šioje darbo dalyje atliksiu analizę Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartyse paminėto teisėtų lūkesčių principo turinio ir sampratos aspektais.

Analizuojant teisėtų lūkesčio principo taikymą konkrečiose Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartyse pastebima tokia tendencija, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas išimtinai laikosi Lietuvos konstitucinio teismo suformuotos praktikos.⁶²

Kaip matyti iš paminėtų nutarčių, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, savo praktikoje aiškiai nurodo, kad teisėtų lūkesčių principas yra sudėtinis Konstitucinio teisinės valstybės principo sudėtinė dalis.

Pagal Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, formuojamą praktiką, aiškiai matyti, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas savo nutarimu aiškiai suformuoja praktiką, kad „Konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai lemia ir teismų pareigą užtikrinti teisinį tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises,

⁶² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis administracinėje byloje *E. K. v Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija*, Nr. I6-05/2007. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 9 d. nutartis administracinėje byloje *UAB „Unigela“ v Valstybinė geležinkelių inspekcija prie Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos*, N. A5-878/2005.

gerbti jų teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius“⁶³. Todėl galima sakyti, kad teismai, priimdami kiekvieną sprendimą privalo imperatyviai laikytis minėtų principų, ypač bylose, kuriose sprendžiami tokie klausimai kaip praleistų terminų atnaujinimas, teismo proceso atnaujinimas ir kituose.

Lietuvos administracinio teismo praktikoje formuojamas toks teisės aiškinimas, kuris be abejojimo turi būti kiekvienoje teisinėje valstybėje, kad „tik griežtai laikantis įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo gali būti užtikrinti teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai“⁶⁴. Todėl yra suponuojama valstybės pareiga užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisiųjų santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Neužtikrinus teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

Todėl darytina vienareikšmiška išvada, kad nesilaikant teisės aktais suformuotos teisinės tvarkos yra pažeidžiamos ne tik asmenų teisės, to teisės akto normos, bet ir Konstitucinis teisėtų lūkesčių principas.

Be to, tiek Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, tiek Lietuvos Konstitucinis teismas 2005 m. rugsėjo 20 dienos nutartimi yra aiškiai nurodę, kad teisėtų lūkesčių ir teisinio tikrumo principai suformuoja imperatyvų paliepiamą ir įstatymų leidžiamajai valdžiai priimant, panaikinant ar keičiant teisės aktus tai daryti itin pasvertai ir apgalvotai, siekiant užtikrinti asmenų teises ir teisėtus lūkesčius, bei svarbiausią dalyką – pasitikėjimą valstybe.

Papildomai pažymėtina ir tai, kad „vykdydamas teisės spragų užpildymo funkciją, teisėkūros subjektas yra saistomas ir konstitucinių teisingumo, teisinio tikrumo bei teisėtų lūkesčių apsaugos principų. Jis turi konstitucinę priedermę įvertinti visas susijusias aplinkybes, ir, jei būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris ypatingais atvejais leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklūsusiu, įstatymo reikalavimų besilaikiusiu asmenų įgytas teises, kilusias iš norminių administracinių aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais aukštesnės galios teisės aktams.“⁶⁵

Taip pat, pažymėtina ir tai, kad teisėtų lūkesčio principas yra svarbus ir išlaikant teisės aktų hierarchiją teisėkūros procese.

⁶³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 22 d. nutartis administracinėje byloje *Č. P. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija, Č. Š., T. P.*, Nr. A17-308/2007.

⁶⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis administracinėje byloje *E. K. v. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija*, Nr. I6-05/2007.

⁶⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. rugsėjo 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I-17-11/2007

Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat kad žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju aukštesnės galios teisės aktuose.⁶⁶

Atkreiptinas dėmesys ir į „viešojo administravimo procedūroms taikytinus principus, kuriais garantuojama: teisėtų lūkesčių apsauga – viešojo administravimo subjektai turi būti nuoseklūs priimdami administracinius aktus, kad būtų išsaugomas pasitikėjimas jais; atitiktis įstatymo tikslui – administravimui turi būti įgyvendinami tie tikslai, dėl kurių jie buvo suteikti atitinkamais įstatymais; proporcingumas – priemonių, atitinkančių siekiamo tikslo, naudojimas, priemonės, kurių imtasi, turi užtikrinti tinkamą viešųjų ir privačių interesų pusiausvyrą.“⁶⁷

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje pateikiama, galima sakyti savaiame suprantama pozicija, kad teisėtų lūkesčių principas veikia išimtinai kartu su kitais teisės principais, tokiais kaip proporcingumo, teisinio apibrėžtumo ir kitais. Teisėtų lūkesčių principas yra išimtinai glaudžiai susiję bei papildantys vienas kitą.⁶⁸

Kaip Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pažymi savo formuojamoje praktikoje (remdamasis Lietuvos Konstitucinio teismo nutarimais) teisėtų „lūkesčių apsaugos principas, be kita ko, reiškia įgytų teisių apsaugą, t.y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendintos.“⁶⁹

Todėl kiekvienu atveju turi būti gerbiamos asmenų įgytos teisės. Tokią nuostatą patvirtina ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas minėtoje nutartyje (LVAT 2005 m. rugsėjo 9 dienos nutartis administracinėje byloje N. A5-878/2005) besiremdamas Europos žmogaus teisių teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimu byloje *Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden*, 2005 m. liepos 28 d. sprendimas byloje *Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland*, kuriose įtvirtinta tokia teisės aiškinimo ir taikymo taisyklė, kad teisėtų lūkesčių principas suponuoja teisinėje valstybėje tokią situaciją, kai asmuo neturi tam tikrų teisių, tačiau

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 7 d. nutartis administracinėje byloje *J. Liaučius v. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija*, Nr. A7-874/2005.

⁶⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gruodžio 20 d. nutartis administracinėje byloje *UAB „Bitas“, UAB „Statovita, UAB „Akimera“ v. Kultūros ministerija*, Nr. A7-2282/2006.

⁶⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 9 d. nutartis administracinėje byloje *UAB „Unigela“ v. Valstybinė geležinkelių inspekcija prie Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos*, Nr. A5-878/2005.

remdamasis susiklosčiusia praktika, gali pagrįstai jų tikėtis ir toks tikėjimasis (teisėti lūkesčiai) turi būti pagrįstai ginami ir saugomi.

Papildomai galima pažymėti ir tai, kad „neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Šie principai *inter alia* suponuoja tai, kad valstybė privalo vykdyti priimtus įsipareigojimus asmeniui. Įgytų teisių apsauga yra vienas iš teisėtų lūkesčių principo elementų.“⁷⁰

Mano nuomone, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas formuoja tinkamą teisėtų lūkesčių principo sampratą tuo aspektu, kad asmuo, kuris elgiasi neteisėtai, melagingai, ar kitaip neturėdamas tam teisinio pagrindo negali remtis teisėtų lūkesčių principu ir įgyti teisių ar kitos naudos. Teismas taip pat pažymi ir tai, kad pagal teisėtų lūkesčių principo sampratą, joks asmuo negali netekti teisėtai turimų teisių vien dėl neteisėto kito asmens elgesio.⁷¹

Taip pat, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų „kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principas taikomas tik asmenų jau įgytoms teisėms, kilusioms iš norminių administracinių aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais aukštesnės galios teisės aktams, t.y. teisėms, įgytoms iki atitinkamo teisės akto pripažinimo neteisėtu. Po jo pripažinimo neteisėtu teisės aktas negali sukurti teisinių santykių dalyviams jokių naujų teisių ir pareigų.“⁷²

Apibendrintai galima teigti, kad Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo formuojama praktika dėl teisėtų lūkesčių principo aiškinimo ar taikymo yra neatsiejamai susijusi su Lietuvos konstitucinio teismo formuojama praktika šiuo klausimu, kas yra pagirtina, kadangi tokiu būdu yra formuojamas teisinis stabilumas bei užtikrinami teisėti asmenų lūkesčiai.

Tačiau Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo formuojama praktika yra kritikuotina tuo aspektu, kad teisėtų lūkesčių, kaip vienas pagrindinių teisinės valstybės principų yra ganėtinai retai taikomas teismo praktikoje, be to nėra plėtojamas ar aiškinama jo samprata, žinoma, neskaitant keletos nutarčių.

⁷⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. sausio 13 d. nutartis administracinėje byloje Č. *Radvilavičius v Lietuvos Respublika, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Plungės rajono skyrius, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija*, Nr. A7-23/2004.

⁷¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. vasario 23 d. nutartis administracinėje byloje UAB „Nemuno vaistinė“ v Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos, Sveikatos apsaugos ministerija, Sveikatos apsaugos ministerijos Farmacinės veiklos licencijavimo komisija, UAB „Kaišiadorių vaistinė“, Kaišiadorių rajono savivaldybė, Nr. A15-223/2005.

⁷² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. rugsėjo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I-17-11/2007.

7.3. Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos Konstitucinio teismo praktikoje

Atsižvelgiant į šio darbo pagrindinį tikslą – Konstitucinio, teisėtų lūkesčių, principo analizę, yra būtina Lietuvos Konstitucinio teismo praktikos analizė.

Pasinaudodamas teismų praktikos paieškos sistema Infolex įvedant raktinius žodžius „Konstitucinis teisėtų lūkesčių princip(as)“ ir „teisėtų lūkesčių princip(as)“ Infolex paieškos sistema pateikia daugiau kaip 200 Konstitucinio teismo priimtų aktų.

Kadangi, pagrindinis šio darbo tikslas yra minėto teisėtų lūkesčių principo analizė, o ne jo taikymo apimtis ir jo svarba pasikliauti vien tik pagal rastų Lietuvos konstitucinio teismo priimtų aktų skaičių nėra tikslo, analizuosiu teisėtų lūkesčių principo sampratą, apimtį, taikymą ir aiškinimą Lietuvos konstitucinio teismo praktikoje.

Tokia analizė taip pat yra labai svarbi dėl ypatingos Konstitucinio teismo vietos Lietuvos teisės sistemoje, kadangi Konstitucinio teismo formuojama praktika yra itin svarbi ne tik doktrinai, bet ir teisės aiškinimui ir taikymui, be to, Konstituciniam teismui yra suteikta išimtinė teisė aiškinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas.

Atsižvelgiant į paieškos rezultatus, gali susidaryti įspūdis, kad Konstitucinio teismo praktikoje yra itin gausiai analizuojamas teisėtų lūkesčių principas, tačiau toks yra tik pirminis įspūdis, kadangi daugelyje konstitucinio teismo priimtų aktų minėtas konstitucinis yra tik paminimas. Todėl, siekdamas tinkamai išanalizuoti konstitucinio, teisėtų lūkesčių, principo sampratą, pasirinkau 20 charakteringesnių nutarčių, kuriuose teisėtų lūkesčių principas yra ne tik yra minimumas, bet yra bandoma paaiškinti jo turinį ir sampratą. Atsižvelgdamas į galutinio darbo apimties reikalavimus dėl darbo apimties, analizuosiu Konstitucinio teismo formuojamą praktiką konstitucinio teisėtų lūkesčių principo plotmėje keliais, mano nuomone svarbiausiais aspektais, žinoma, stengdamasis atskleisti šio principo sampratą.

Konstitucinis teismas geriausiai teisėtų lūkesčių sampratą apibrėžė 2003 m. kovo 4 dienos nutarime, kuriame jis nurodė, kad „pagal Konstituciją yra saugomi ir ginami ne visi iš bet kurio įstatymo ar kito teisės akto kylantys teisėti lūkesčiai, bet tik tie, kurie kyla iš pačios Konstitucijos ar iš įstatymų bei kitų teisės aktų, neprieštaraujančių Konstitucijai. Tik tokie lūkesčiai gali būti laikomi teisėtais, tik tokie teisėti lūkesčiai yra saugomi ir ginami konstitucijos.“⁷³

⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 24 – 1004.

Aiškinant paminėtą Konstitucinio teismo nutarties ištrauką pažodžiui, darytina tokia išvada, kad asmuo, kuris įgijo tam tikras teises negali pagrįstai tikėtis, kad jos bus ginamos, jeigu asmuo įgijo tam tikras teises laikydamasis įstatymų ir kitų teisės aktų, kurie vėliau buvo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai. Tačiau analizuojant situaciją kitu aspektu kyla klausimas, ar tokio žmogaus teisės ir teisėti interesai bus ginami ir saugomi ar asmuo gali remtis teisėtų lūkesčių principu siekdamas apsaugoti savo teisėtai įgytas teises?

Tiesioginio atsakymo Konstitucinio teismo praktikoje nėra, tačiau logiškai sistemiškai analizuojant Konstitucinio teismo formuojamą praktiką, galima daryti išvadą, kad subjektų įgytos teisės pagal tuo metu galiojusių įstatymų reikalavimus bus ginamos ir saugomos, nes:

„Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės prisiimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t.y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatyta laiką ir galės realiai būti įgyvendinamos“⁷⁴;

„Teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas“⁷⁵;

„Pagal teisėtų lūkesčių principą, teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių“⁷⁶.

Be to, Konstitucinis teismas nurodė, kad „reguliuodamas Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą, įstatymų leidėjas negali paneigti asmens teisėtų lūkesčių, nes Konstitucijoje įtvirtinti teisinio reguliavimo principai ir visų pirma konstitucinis teisinės valstybės principas draudžia nepagrįstai pabloginti asmens teisinę padėtį, paneigti įgytas teises, ignoruoti asmens teisėtus interesus. Paneigiant teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą būtų pažeistas konstitucinis teisinės valstybės principas“⁷⁷.

Tačiau net ir asmeniui teisėtai įgijus teises pagal tuo metu galiojančius įstatymus ir kitus teisės aktus, negalima teigti, kad įgytos teisės, remiantis konstituciniu teisėtų lūkesčių principu bus ginamos absoliučiai visada, t.y. jokių būdu negalima teigti, kad konstitucinis

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro atleidimo tvarkos“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 10 – 366.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. Nutarimas „Dėl muitinės pareigūnų tarnybinių atlyginimų“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 107 – 3885.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. Nutarimas „Dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 62 – 2276. Atitaisymas – 2001-10-10, Nr. 86.

⁷⁷ Ten pat

teisėtų lūkesčio principo veikimas yra neliečiamas. Pažymėtina, kad teisinėje valstybėje gali kilti tokios situacijos, kai turi būti derinami skirtingi interesai ir atsižvelgiant į jų svarbą, vieni iškeliami aukščiau kitų. Tačiau tokios situacijos įmanomos tik išimtiniais atvejais.

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis teismas, „valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises bei laisves, garantuoti viešąjį interesą“⁷⁸.

Konstitucinis teismas, aiškindamas viešojo intereso sampratą nurodė, kad „viešasis interesas tegali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias saugo ir gina Konstitucija“⁷⁹.

Kita vertus, „viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės“⁸⁰, todėl „Konstitucijoje įtvirtintos vertybės – asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas – negali būti priešpriešinamos ir šioje vietoje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą“⁸¹

Kaip jau buvo minėta darbe (konstitucinis teisinės valstybės principas), teisėtų lūkesčių principas yra „konstitucinio teisinės valstybės principo sudėtinė dalis, tai nurodo ir LR Konstitucinis teismas, kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Neužtikrinus teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.“⁸²

Tačiau, teisinėje valstybėje tam tikrais atvejais gali susiklostyti tokios situacijos, kai tam tikri interesai, tam tikros vertybės atsižvelgiant tiek į viešąjį interesą, tiek asmenų pagrįstus teisėtus lūkesčius yra iškeliami aukščiau, tačiau, net tokiose situacijose neturi būti nukrypstama nuo Konstitucinio proporcingumo principo.⁸³

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento dekreto“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 124 – 5643.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl medžioklės įstatymo“. Valstybės žinios. 2005, Nr. 63 – 2235.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl valdininkų teisės į nuosavybę“. Valstybės žinios. 1997, Nr. 40 – 977.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas dėl „Teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 102 – 3957. Atitaisymas - 2006.11.25, Nr. 127; atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl mokesčių bazės netiesioginio nustatymo“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 109 – 4887.

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo valstybiniuose parkuose ir draustiniuose“. Valstybės žinios. 2007, Nr. 76 – 3018.

Kitas svarbus konstitucinio teisėtų lūkesčių principo elementas, analizuojamas Lietuvos konstitucinio teismo praktikoje yra šio principo veikimas įstatymų ir kitų teisės aktų leidyboje.

Kaip yra nurodęs Konstitucinis teismas, „konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas įpareigoja įstatymų leidėją užtikrinti jurisprudencijos tęstinumą ir reguliavimo pataisomis nepaneigti asmens įgytų teisių, teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių“.⁸⁴

Konstitucinis teismas savo nutarimuose nurodo, kad „teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis priimtų įsipareigojimų“⁸⁵. Todėl galima daryti išvadą, kad tam tikros teisės, kurias įgijo asmuo pagal tuo metu galiojusius įstatymus turi būti saugomos ir ginamos ir visoms valstybės institucijoms yra suformuota pareiga gerbti tokias asmens teises. Atsižvelgiant į tai, kaip yra konstatavęs Konstitucinis teismas, „pagal konstitucinį teisėtų lūkesčių principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų bei normų, būtina inter alia laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių“.⁸⁶

Be to, Konstitucinis teismas yra nurodęs, kad „konstitucinis teisinės valstybės principas draudžia nepagrįstai pabloginti asmens teisinę padėtį, paneigti įgytas teises, ignoruoti asmens teisėtus interesus. Paneigiant teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą būtų pažeistas konstitucinis teisinės valstybės principas“.⁸⁷

Todėl, kaip yra pažymėjęs Konstitucinis teismas, „vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir aiškumas. Teisinio tikrumo, aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui. Jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių. Teisės aktai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, galimybę su

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas „Dėl piniginių kompensacijų už nekilnojamąjį turtą sumokėjimo terminų pailginimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 152 – 5606.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas „Dėl muitinės pareigūnų tarnybinių atlyginimų“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 107 – 3885.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 62 – 2276. Atitaisymas – 2001-10-10, Nr. 86.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro atleidimo tvarkos“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 10 – 366.

jais susipažinti turi turėti visi teisinių santykių subjektai.“⁸⁸ Taip pat pažymėtina tai, „galioja tik paskelbti teisės aktai. Teisė negali būti nevieša. Konstituciniai reikalavimai, kad galiotų tik paskelbti teisės aktai ir kad jie galiotų į ateitį, - svarbi teisinio tikrumo prielaida.“⁸⁹

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis teismas, kad „teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principai, kaip Europos bendrijos teisės sistemos dalis, įtvirtiną bendrą taisyklę, kad draudžiama nustatyti ankstesnę teisės akto galiojimo pradžią nei tas teisės aktas buvo paskelbtas“.⁹⁰

Apibendrinant, darytina tokia išvada, kad „teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų“⁹¹, tačiau „galima taikyti šio principo išimtį tais atvejais, kai to reikalauja bendrasis interesas ir yra tinkamai atsižvelgiama į suinteresuotų asmenų teisėtus lūkesčius.“⁹²

Kitas svarbus klausimas, kuris yra analizuojamas Konstitucinio teismo praktikoje, teisėtų lūkesčių principo plotmėje, yra teismų sprendimų pagrįstumas.

Kaip yra nurodęs Konstitucinis teismas, „Konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti.“⁹³

Šioje plotmėje Konstitucinis teismas taip pat formuoja tokią praktiką, kad „iš Konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas inter alia reiškia, kad teismo sprendime negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo sprendimo priėmimui. Teismo sprendimai turi būti aiškūs byloje

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“. Valstybės žinios. 2003, Nr. 53 – 2361.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl Vyriausybės sprendimo koncentruoti rinkos struktūras“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 102 – 3636.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl teisės normų, reguliuojančių mokesčių santykius, galiojimo atgaline tvarka“. Valstybės žinios. 2007, Nr. 126 – 5132.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų“. Valstybės žinios. 2001, Nr. 62 – 2276. Atitaisymas – 2001-10-10, Nr. 86.

⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl teisės normų, reguliuojančių mokesčių santykius, galiojimo atgaline tvarka“. Valstybės žinios. 2007, Nr. 126 – 5132.

⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl prašymo grąžinti pareiškėjui“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 8 – 285.

dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija“⁹⁴

22-joje citatoje minimas Konstitucinio teismo nutarimas taip pat yra svarbus aiškinant Konstitucinio teisėtų lūkesčių veikimo principą skirtingose teisės šakose, kadangi Konstitucinis teismas nurodo, kad „reikalavimai dėl teismo sprendimo (kito baigiamojo teismo akto), jo argumentavimo, paskelbimo, terminų mutatis mutandis taikytini ne tik baudžiamajam procesui, bet ir kitoms teisenoms“⁹⁵.

Taip pat šiame nutarime Konstitucinis teismas pažymi, kad konstitucinis teisėtų lūkesčių principas yra visos teisės bendrasis principas ir veikia visose teisinės valstybės teisės šakose.⁹⁶

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina tokia išvada, valstybė ir jos institucijos turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsinių, bet ir jokia būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai.⁹⁷ Bei tai, kad kiekvienas sprendimas turi būti grindžiamas tvirtais ir patikimais įrodymais bei argumentais.⁹⁸

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas dėl „Teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 102 – 3957. Atitaisymas - 2006.11.25, Nr. 127; atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.

⁹⁵ Ten pat

⁹⁶ Ten pat

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas dėl „Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 90 – 3529. Atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas dėl „Teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 102 – 3957. Atitaisymas - 2006.11.25, Nr. 127; atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.

8. Teisėtų lūkesčių principo santykis su kitais teisės principais

Teisėtų lūkesčių principas nebuvo apibrėžtas nei pirminės nei antrinės Europos bendrijos teisės aktuose. Teisėtų lūkesčių principas, kuris dažnai siejamas su kitais principais bei apimantis daug aspektų, niekada nebuvo tiksliai apibrėžtas teisinėje literatūroje.⁹⁹ Mano nuomone, šis terminas sunkiai apibrėžiamas. Remiantis Europos teismų formuojama praktika, teisėti lūkesčiai gali būti priskiriamas prie bendrųjų EB teisės principų. Toliau šiame darbe, analizuojant EB teisės teisėtus lūkesčius, Europos teismų praktika panaudota pagrindinis teisinis šaltinis.

Teisėti lūkesčiai yra sudėtinė ir daugelį aspektų apimanti sąvoka, tačiau šią sampratą geriausia nagrinėti jurisprudencijos kontekste, be to, būtina analizuoti, kaip sąvoka „teisėti lūkesčiai“ yra vartojama valstybių narių arba Europos Teisingumo Teismo teisminėje praktikoje, kadangi teisėti lūkesčiai yra bendrasis teisės principas, kuris yra bendras visoms šalims narėms.

Analizuojant Europos teismų praktikoje vartojamą teisėtų lūkesčių sąvoką, lingvistiniu metodu, geriausia yra analizuoti teisinio tikrumo principą kitų principų kontekste. Analizuojant santykį tarp teisėtų lūkesčių ir kitų principų, bus analizuojama Europos Teisingumo Teismo ir Europos Bendrijų Teisingumo Teismo formuojama teismų praktika, kurioje yra aiškinama EB teisė.

Administracinės teisės bendrieji principai ne visuomet kelia grėsmę teisėtiems lūkesčiams, jei egzistuoja objektyvus ir veiksmingas jų peržiūrėjimas teismine tvarka. Teisėtų lūkesčių yra siekiama liberalizmo ir laisvosios rinkos ekonomikos srityje, iš dalies dėl to, kad protingas individų ar kompanijų, veikiančių vieningoje EB rinkoje, sprendimų priėmimas suponuoja išankstinį numatymą ir teisines garantijas, siekiant sumažinti netikėtumus administracinių sprendimų priėmimo procese. Todėl nestebina tai, kad paprastai daugiausiai EBTT bylų, susijusių su teisėtais lūkesčiais, yra sąlygotos rinkos sąlygų pasikeitimo, tokių kaip staigus valiutų kursų pasikeitimas.

Teisinėje literatūroje teisėtų lūkesčių principas yra priskiriamas bendrųjų EB teisės principų kategorijai.

⁹⁹ Barling, Davies G., Stratford H. and Others. *Fundamental and General Principles of Community Law*. Trenton, 1998. P. 89.

Teorinėje EB teisės literatūroje, teisėtų lūkesčių principas siejamas su kitais teisiniais principais. Teisėtų lūkesčių principas, yra principas, grindžiantis teisinę sistemą ir iš esmės gali būti susijęs su poreikiu numatyti įstatymo taikymą konkrečioje situacijoje. Darytina tokia išvada, kad teisėtumo principas ir teisėtų lūkesčių principas reikalauja, kad Bendrijos akto teisėtumas galėtų būti ginčijamas tik kurį laiką. Pasak autorių, konkrečios sritys, kuriose teisėtiems lūkesčiams kyla grėsmė, yra šios: įgytų teisių, EB teisės aktų negaliojimo atgal, trumpi procedūriniai terminai¹⁰⁰ arba reikalavimas, kad procesai vyktų suprantama kalba.¹⁰¹

Negaliojimo atgal principas gali būti siejamas su piliečių teisėtais lūkesčiais. Retrospektyvus EB teisės taikymas gali būti leidžiamas tik išimtiniais atvejais, kuomet būtina pasiekti konkrečius tikslus ir nepažeidžiant teisėtų asmenų lūkesčių.¹⁰² Tačiau siekiant apsaugoti teisėtus lūkesčius, galima pridurti, kad EBTT turi pateikti motyvus savo sprendime, jeigu jis priima priemones, turinčias atgalinį poveikį.

Apibrėžiant terminą „galiojimas atgal“ galima remtis EBTT teismine praktika. Tikrasis galiojimas atgal yra naujos teisinės normos taikymas veiksmui ar sandoriui, kuris baigėsi anksčiau nei įsigaliojo teismo sprendimas. Atitinkamai, netikrasis galiojimas atgaline data veikia tuomet, kai nauja teisinė norma yra taikoma besibaigiančiam veiksmui ar sandoriui.¹⁰³ Jis taip pat pabrėžia, kad numatymas iš anksto yra bene esminis teisėtų lūkesčių aspektas.¹⁰⁴ Tačiau galima teigti, kad įvairios teisinio tikrumo sritys yra glaudžiai susiję viena su kita ir net iš dalies sutampa.

Teisėtų lūkesčių apsauga glaudžiai susijusi su teisiniu tikrumu kaip bendruoju teisės principu. Savime aišku, kad ji siejasi ir su teisėtumo principu. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas numato, kad racionaliai ir geranoriškai teisėtai veikiančių asmenų lūkesčiai neturi (ar bent jau neturėtų) būti nuvilti. Reikalavimas, kad įstatymai neturėtų skirtis nuo to, ko protingai tikimasi, tuo pačiu susijęs ir su teisinio tikrumo principo nuspėjamumo aspektu. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas visų pirma taikytinas asmeniniams sprendimams, tačiau kai kuriais atvejais gali galioti ir bendresnių galių, taigi, ir EB teisės normų įgyvendinimo atvejais. Galima daryti išvadą, kad teisėtumo principo tikslas – bendras visuomenės kaip visumos interesas, kadangi teisėtų lūkesčių apsauga ypač artima atskirų piliečių teisinio statuso apsaugai.

¹⁰⁰ 59/70 *Government of the Kingdom of the Netherlands v Commission of the European Communities*, 1971. ECR 639.

¹⁰¹ 66/74 *Alfonso Parrauto v Bau- Berufsgenossenschaft*, 1975. ECR 157.

¹⁰² C-260/91 ir C-261/91 *Diversint SA ir Iberlacta Sa v Administracion Principal de Aduanas de la Junquera*, 1993. ECR I – 1885.

¹⁰³ Hartley, Trevor C. *The Foundations of European Community Law*. Oxford: Oxford University, 1998. P. 143.

¹⁰⁴ Ten pat, P. 142.

Remiantis W. Wade, teisėtų lūkesčių principas yra glaudžiai susijęs su teisės viešpatavimo principu (the rule of law). Šis principas buvo išplėtotas anglosaksų teisinėje tradicijoje. Jis savo knygoje pabrėžia, kad nerašytinė Anglijos konstitucija remiasi būtent šiuo principu ir šis principas yra išreikštas daugiausia administracinėje teisėje.¹⁰⁵ Kaip teigia V. Dicey, pagrindinį konstitucijos principą sudarantis teisės viešpatavimas reiškia įprastinio įstatymo visišką viršenybę ar pranašumą, atimantį iš valdžios despotiškumo galimybę. Tai reiškia lygybę įstatymo atžvilgiu arba visų socialinių sluoksnių vienodą priklausomybę nuo šalies taikomo bendrųjų teismų įprastinio įstatymo.¹⁰⁶

W. Wade savo kūrinyje išskiria šiuos teisės viešpatavimo aspektus: a) teisėtumas b) valdymo institucijų galių ribojimas c) teisės aktų tikrinimas nepriklausomuose teismuose d) privilegijų neleistinumas e) atgalinio teisės veikimo negalimumas (esant tam tikroms išimtims) f) nekaltumo prezumpcija.¹⁰⁷

Teisės viešpatavimo principas kontinentinėje Europoje yra žinomas kaip Rechtsstaat, kuris buvo išplėtotas Vokietijos jurisprudencijoje. Remiantis šia doktrina, valstybės valdžios galios yra ribojamo, siekiant apsaugoti piliečius nuo savavališkų valdingų įgaliojimų naudojimo.¹⁰⁸ Prof. H. Siedentopf teigimu Rechtsstaat reiškia, kad valstybė yra grindžiama teisingumo idėja, kuri garantuoja tam tikras netimamas piliečių teises.¹⁰⁹

Abu šie principai tiek the rule of law, tiek Rechtsstaat Lietuvos teisės moksle yra siejama su teisinės valstybės principu, kuris yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje (tai yra ne syki pažymėjęs ir pasisakęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas) ir iš kurio yra išvedami kiti labai svarbūs Lietuvos teisinei sistemai principai, kurių tarpe yra ir teisėtų lūkesčių principas.

R. Thomas kalbėdamas apie Europos Teisingumo Teismo tikslus, nurodė, jog „Teismas prisideda prie Bendrijos administracijos politikos tikslų siekimo. Kartu jis saugo nuo per daug uolios politikos, galinčios turėti įtakos individų atžvilgiu priimant neteisingus sprendimus“¹¹⁰. Taigi darytina išvada, kad teisėtų lūkesčių principas yra glaudžiai susijęs su proporcingumo principo įgyvendinimu. Jie lyg vienas kitą papildo, padeda tinkamai išspręsti iškilusį klausimą. Remiantis prof. H. Siedentopf proporcingumo principas nurodo

¹⁰⁵ Wade W. English Administrative Law. Oxford:Oxford university. 2000. P. 20.

¹⁰⁶ Dicey A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius, 1999. P.140.

¹⁰⁷ Wade W. English Administrative Law. Oxford: Oxford university. 2000. P. 21.

¹⁰⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Rechtsstaat>

¹⁰⁹ Siedentopf H., Sommermann K. P., Hanshild Ch. The Rule of Law in Public Administration: The German Approach, 1993. P. 3

¹¹⁰ Thomas R. Legitimate expectations and proportionality in administrative law. Oxford university. 2000. P.42

administracijos veikslių ribas, todėl administracija gali priimti asmens teises ribojantį sprendimą, tik esant tam tikroms sąlygoms:

1. Tai būtina, siekiant tam tikro teisėto tikslo.
2. Taikomos priemonės yra adekvačios (proporcingos).
3. Dėl administracijos sprendimo individui pernelyg nepadaugėja prievolių.¹¹¹

Apibendrinant būtų galima teigti, kad tiek teisės viešpatavimo, tiek teisinio tikrumo, tiek proporcingumo principai neprieštarauja teisėtų lūkesčių principui, bet netgi jį dar ir papildo. Sąvoka teisėti lūkesčiai, mano nuomone, sunkiai apibrėžiamas terminas, turintis plačią sampratą, bei apimantis daugelį aspektų. Tai yra bendrasis Europos Bendrijos teisės principas, glaudžiai susijęs su administracinės teisės principais. Teisėtų lūkesčių principas yra itin glaudžiai susijęs su negaliojimo atgal teisės principu, teisėtumo principu ir kitais principais, bei yra sudėtinė teisinės valstybės principo dalis.

Mano įsitikinimu, minėti principai egzistuoja vienas šalia kito glaudžiamame ryšyje, tinkamai juos aiškinant bei taikant neiškyla jokių nesklaidumų, nes jie yra visiškai suderinami ir tam tikrais atvejais, teisėtų lūkesčių principas bent dalinai apima minėtus principus.

¹¹¹ Siedentopf H., Sommermann K. P., Hanshild Ch.. The Rule of Law in Public Administration: The German Approach, 1993. P. 8

9. Teisėtų lūkesčių principo samprata EB teisėje ir bendrijos teismų jurisprudencijoje

Europos Teisingumo Teismas teisėtų lūkesčių principą pirmą kartą paminėjo 1978 metais byloje *A. Töpfer & Co. v. Commission*.¹¹² Šioje byloje nebuvo pripažinta, kad buvo pažeisti ieškovo teisėti lūkesčiai, bet Europos Teisingumo Teismas rėmėsi šiuo principu. Teismas pasakė, kad teisėti lūkesčiai galioja kiekvienam, kas atsidūrė tokioje situacijoje, kad puoselėjo tam tikrus lūkesčius dėl administracijos tam tikrų veiksmų. Tačiau pridūrė, kad teisėtų lūkesčių principas saugo tik tokius lūkesčius, kurie objektyviai yra sukelti administracijos veiksmų, o ne tokius, kurie kilo iš asmens subjektyvių vilčių. Šis principas yra susijęs su pasitikėjimu administracija, o ne su lūkesčiais, kad asmens prisiimta rizika pasiteisins. Europos Teisingumo Teismas pažymėjo, kad principas negali tapti savarankiška asmens pretenzija, ji bus teisėta tik esant konkrečiam administracijos elgesiui.

Dar viena byla yra *Mulder and others v. Council and Commission*.¹¹³ Ilgą laiką Europoje buvo pieno perprodukcija, tad 1977 metais Taryba patvirtino priemones, skirtas sureguliuoti pieno sektorių ir išspręsti pieno pertekliaus problemą. Tad kai kurie gamintojai pradėjo stabdyti ar nutraukti pieno gaminimą, tačiau tai neišsprendė pieno pertekliaus problemos, tad Taryba tada dar labiau sugriežtino priemones. Taryba numatė, kad viršijus kvotą, pieno gamintojas privalo sumokėti baudą. Mulderis kreipėsi į teismą, nes jis buvo sustabdęs savo veiklą ir nusprendė vėl atnaujinti savo verslą, bet jis negavo tokių pačių sąlygų, kaip kiti gamintojai. Taip jis teigė, kad buvo pažeisti jo teisėti lūkesčiai. Teismas savo sprendime pabrėžė, kad negalima apeliuoti į teisėtus lūkesčius, kai kalbama apie normalius prekybos nuostolius. Ši byla suformuoja tokią taisyklę, kad Bendrija politikos tikslų turi siekti sąžiningai ir teisingai. Teismas nesiekė panaikinti naujos politikos arba jos pakeisti. Teismo tikslas buvo, kiek įmanoma labiau, apsaugoti išipareigojimus vykdžiusių gamintojų specialią padėtį.

Aštuntajame dešimtmetyje teisėtų lūkesčių principas buvo taikomas sprendžiant bylas, susijusias su piniginių kompensacijomis dėl valiutos kurso pokyčio. Valiutų kursai svyruoja dažnai, todėl ir Bendrija turėjo reaguoti greitai. Taigi Teismas nustatė, kad sąmoningas ir

¹¹² 107/63 *Töpfer A. & Co. GmbH v Commission of the European Community*, 1965.

¹¹³ C-104/89 and C-37/90 *Mulder and Others v Council of the European Communities and Commission of the European Communities*, 1992. ECR I – 3061.

apdairus verslininkas privalo atsižvelgti į sunkiai nuspėjamą situaciją ir apie galimus pokyčius turėti, kiek įmanoma daugiau informacijos.¹¹⁴

Schermers ir Waelbroeck taip pat pabrėžė, kad teisėtų lūkesčių apsauga – tai ne privalomas principas, kuris visuomet turi prioritetą. Jis turi pasitarnauti svarbiausiems visuomeninio intereso svarstymams. Netgi tada, kai nesvarstomas visuomenės interesas, teisėtų lūkesčių apsauga galima pagal šias sąlygas, kurias nurodė Waelbroeck remdamasis precedentine XX a. aštuntojo dešimtmečio teise¹¹⁵:

1. komercinė operacija, kuriai reikalaujama apsaugos, turi būti neatšaukiama;
2. lūkesčius sąlygojusi teisinė taisyklė galiausiai privalo vesti prie laukto rezultato (vien pasikeitimo neužtenka);
3. nauda, kuriai apsaugos yra reikalaujama, turi būti iš anksto numatomas ankstesnių taisyklių rezultatas (nenumatyti šalutiniai poveikiai nėra ginami);
4. ginamas interesas turi būti vertas gynbos;
5. pereinamosios naujų įstatymų nuostatos turi būti nepakankamos.

Precedentinė XX a. aštuntojo dešimtmečio teise vis dar yra adekvati tuo atžvilgiu, kad ji paaiškina pagrindinius teisėtų lūkesčių apsaugos EB teisėje kriterijų bruožus.

Personalo atlyginimų bylos 81/72 Komisija prieš Tarybą, Komisija pradėjo procesą prieš Tarybą, kadangi manė, kad pastaroji Bendrijos personalui nepakankamai padidino užmokestį remiantis formule, kuri buvo numatyta Tarybos 1972 kovo 21 d. sprendime. Buvo nurodyta, kad formulė bus taikoma trijų metų laikotarpi, tačiau taip pat buvo aiškiai nurodyta, kad ji neplečia teisėtai suteiktų teisių. Tačiau per sekantį metinį personalo atlyginimų peržiūrėjimą Taryba priėmė Reglamentą Nr. 2647/72, kuriame buvo pateikta nauja skalė, ir kuri, Komisijos nuomone, pažeidė formulę. Generalinis advokatas Warner, be kitų dalykų, rėmėsi ankstesne britų precedentine teise ir nustatė, kad šis politikos išdėstymas nebuvo privalomas įsipareigojimas¹¹⁶. Vis dėlto, EBTT galiausiai nusprendė, kad formulė privaloma. Jo nuomone, atsižvelgiant į darbdavio – darbuotojo santykius tarp Tarybos ir Europos Bendrijų

¹¹⁴ 95 to 98/74, 15 and 100/75, *Union Nationale des Cooperatives Agricoles de Cereales and Others v Commission and Council of the European Communities*, 1975. ECR 1615.

¹¹⁵ Schermers, Waelbroeck Henry G., Denis. *Administrative Law*. Boston: Kluwer Law and Taxation, 1992. P. 67 – 68.

¹¹⁶ 81/72 *Commission of the European Communities v Council of the European Communities*. 1973. ECR 575. P. 587 – 597.

personalo, pastarasis turėjo pagrįstų lūkesčių, kad Taryba laikysis savo įsipareigojimų dėl formulės¹¹⁷.

Darbuotojo teisė į tam tikrą atlyginimą ar išmoką gali būti suprantama kaip „teisėtai suteikta“ teisė, arba bent jau kaip „lūkesčiai“, kuriuos gali būti sunku užginčyti. Administracinės institucijos elgesio eiga gali sukelti lūkesčius, kurie nugalė griežtą teisinę poziciją¹¹⁸.

Įgytų teisių apsauga yra dvilypis principas. Iš vienos pusės, remiamasi stabilumu administracijoje, o iš kitos – atgalinio poveikio neturėjimo principu¹¹⁹. Remiantis teisinio aiškumo principu, sprendimai bylose turi būti priimami pagal įstatymą, koks jis buvo tuo metu, kada buvo pritaikytas¹²⁰. Tačiau stabilumo svarba nereiškia, kad neteisėtų aktų panaikinimas negalimas dėl teisėtai suteiktų teisių.

Stabilumo aspektą EBTT taip pat pabrėžė taip:

Pagal bendrą šalių narių teisinės sistemos principą, kurio kilmė siekia dar Romos teisę, kai įstatymas yra pakeičiamas, jeigu nėra aiškiai numatyta kitaip, turi būti užtikrintas teisinės sistemos tęstinumas¹²¹.

Todėl, atrodo, aišku, jog jeigu nebuvo reikalo ginti teisėtus lūkesčius šiomis aplinkybėmis, tai nėra ir poreikio ginti įgytas teises. Todėl įgytų teisių kontekste galima paklausti, ar buvo aiški administracinė priemonė remiantis "lūkesčiais" arba "teisėmis", ar ne.

Apibendrinant, reikia pasakyti, kad įgytų teisių apsauga reikalauja, kad bylos būtų sprendžiamos pagal įstatymą koks jis buvo, kai atitinkamas įvykis įvyko, o tai netgi gali užkirsti kelią neteisėtos Bendrijos priemonės atšaukimui atgaline data. Stabilumo administracijoje išlaikymas gali būti suprantamas kaip įgytų teisių apsaugos esmė, ir tai yra pavyzdys, kaip stabilumo interesas yra ne tik Bendrijos viešasis interesas. Todėl Bendrijos priemonės teisėtumo prielaida yra teisinio aiškumo aspektas, nežiūrint to, ar ji suprantama kaip privačių, ar kaip viešųjų interesų apsauga¹²².

¹¹⁷ Hartley, Trevor C. *The Foundations of European Community Law*. Oxford: Oxford University, 1998. P. 147.

¹¹⁸ Ten pat

¹¹⁹ Joutsamo, Aalto K., Kaila P. and Others. *Europapaoikeus*. Helsinki: Kauppakaari Oyj, Lakimiesliiton kustannus, 2000. P. 31 – 32.

¹²⁰ Schermers, Waelbroeck Henry G., Denis. *Judicial Protection in the European Communities*. Boston: Kluwer Law and Taxation, 1992. P. 56.

¹²¹ 23/68 J. G. Klomp v Inspekte der Belastigen. The Hague: 1969. ECR 43. P. 50.

¹²² Barling, Davies G., Stratford H. and Others. *Fundamental and General Principles of Community Law*. Trenton, 1998. P. 91.

9.1. Terminai „teisinė valstybė“ ir „teisėti lūkesčiai“ EBTT ir EBPIT teisminėje praktikoje

Atliekant EBTT ir EBPIT praktikos analizę teisėtų lūkesčių aspektu, nepavyko rasti bylų, kuriuose būtų atskirtos sąvokos „teisėti lūkesčiai“ ir „teisinė valstybė“, priešingas, analizuojant bylas, susidaro toks įspūdis, kad teisėti lūkesčiai yra viena iš sudėtinių teisinės valstybės principo dalių.

Teismų praktikos analizė, nepateikė jokių konkrečių atsakymų į klausimą, ką reiškia terminas „teisinė viršenybė“. Terminas „teisinė viršenybė“ EB teisėje atsirado iš valstybių narių, todėl suprantama, kad vietoj išsamesnės EBTT ir EBPIT teisminės praktikos analizės, norint suprasti šio termino reikšmę ir kilmę, būtų naudinga trumpai pristatyti anglišką sąvokos „teisinė viršenybė“ koncepciją. Netgi remiantis EBTT teismine praktika, atrodo, jog terminas „teisinė viršenybė“ žymi esminius teisinio sprendimų priėmimo reikalavimus.¹²³

Kadangi terminas „teisinė valstybė“ yra vienas pagrindinių teisės principų, jo negalima apibrėžti keliomis paprastomis formuluotėmis.

Vieno iš teisės teoretikų nuomone, teisinę viršenybę sudaro šie elementai:

1. Pareigūnų vykdomi įgaliojimai turi būti pagrįsti įstatymu pripažinta galia.
2. Pats įstatymas turi atitikti konkrečius teisingumo standartus, tiek esminius, tiek ir procedūrinius;
3. Privalo būti aiškus vykdomųjų, teisės aktų leidimo ir teisminių pareigų atskyrimas. Nors praktikoje šį atskyrimą sunku išlaikyti, bent jau yra priimtina, kad faktus nustatanti ir teisinę bausmę taikančius principus pritaikanti institucija, netgi jei ji nėra tribunolas, turi laikytis konkrečių procedūrinio teisingumo standartų;
4. Vykdomoji valdžia neturi kontroliuoti teisminės valdžios;
5. Visi teisinės sistemos atstovai turi laikytis teisės normų, kurios taikomos lygybės pagrindu.

¹²³ 8/55 Federation Charbonniere de Belgique (Fedechar) v High Authority of the European Coal and Steel Community, 1955. ECR 292. P. 299.

Prie šių elementų reikia pridurti, kad teisinė viršenybė reiškia didelės diskrecines valdžios vyriausybėje nebuvimą, o tai gali pakenkti asmens laisvei, teisėms į turtą ar susitarimo laisvei.¹²⁴

Norint išvengti nesusipratimo, dėl neaiškaus apibrėžimo, Raz sukonkretino teisinės viršenybės reikalavimus:

1. Visi įstatymai turi būti perspektyviniai, atviri ir aiškūs;
2. Įstatymai turi būti santykinai stabilūs;
3. Kuriant konkrečius įstatymus (konkrečias teises sistemas), reikia vadovautis atviromis, stabiliomis, aiškiomis ir bendromis taisyklėmis;
4. Turi būti užtikrinta teisminės sistemos nepriklausomybė;
5. Turi būti užtikrinti bendro teisingumo principai;
6. Teismai turi turėti kitų principų įgyvendinimo peržiūrėjimo teismine tvarka teisę;
7. Teismai turi būti laisvai pasiekiami;
8. Nusikaltimų prevencijos institucijos savo nuožiūra negali iškreipti įstatymo.¹²⁵

Teisės teoretiko MacCormick teigimu, teisinė valstybė nebūtinai reiškia, kad teisinė teorija yra grynai normatyvinė sistema. Savo požiūriui pailiustruoti jis pateikė konkretų Britanijos šiuolaikinės politikos pavyzdį, Ponting bylą.¹²⁶

Gynybos ministro vyresnysis valstybės tarnautojas Clive Ponting ministrams paruošė tyrimą, apie ginčytinus įvykius, susijusius su Argentinos kruizinio laivo Belgrado nuskendimu Falkland konflikto metu 1982 metais. Tyrimas parodė, kad anksčiau Parlamentui pateikti faktai buvo klaidingi, ir vertinant valstybės saugumo faktorių, nebuvo priežasties pateikti teisingą informaciją. Parlamento nariui Dalyell pateikus keletą klausimų šia tema, Ponting atsakymus pateikė ir ministrams. Kaip atsaką pono Dalyell klausimui, ministrai Heseltine ir Stanley nusprendė Ponting tyrimo Parlamentui nerodyti. Tačiau ponas Ponting dokumentą nusiuntė ponui Dalyell. Dokumente buvo pateikti trumpi atsakymai ministrams bei patarimai kaip išvengti šios informacijos paskelbimo Parlamente, kas tikrai įvyko. Galiausiai ponas Ponting buvo teisiamas už Pareigūnų paslapties saugojimo akto 2 (1) dalies pažeidimą. Remiantis šia

¹²⁴ Brownlie, Ian. *The Rule of Law in International Affairs*. Boston: Martinus Nijhoff, 1998. P. 213 – 214.

¹²⁵ Ten pat, P. 214 -219.

¹²⁶ Ponting R. V. 1985. P. 318 – 321.

dalimi, buvo draudžiama perduoti oficialiai gautą informaciją, nebent bendravimas vyko su įgaliotu asmeniu arba asmeniu, kuriam valstybė suteikė įgaliojimus gauti informaciją. Teismo metu gynyba teigė, kad Ponting perdavė dokumentus Dalyell (t.y. parlamentui) vykdydamas pareigą, atstovaudamas valstybės interesus. Tuo remiantis teismo proceso teisėjas McCowan nurodė prisiekusiesiems, kad gynyba priklausė nuo klaidingo įstatymo aiškinimo, o prisiekusieji turi pripažinti Ponting kaltu už Pareigų paslapties saugojimo akto 2 dalies pažeidimą. Prisiekusieji ignoravo teisėjo nurodymus ir paskelbė verdiktą „nekaltas“.¹²⁷

Galima daryti išvadą, kad analizuojant teisinės valstybės sąvoką, tinkamų vidinių ryšių tarp valstybės institucijų problema yra esminė. Ponting byloje kyla aktualus klausimas - kaip ginkluotosios pajėgos yra susijusios su kitais valstybės valdininkais. MacCormick atsako, kad ginkluotosios pajėgos turi veikti kartu su valdžios institucijomis, t.y. Parlamentu.¹²⁸

MacCormick pateikiamas teisinės valstybės pristatymas yra pavyzdingas, kadangi jis panaudojo konkrečią bylą, norėdamas paaiškinti įvairius teisinės valstybės aspektus, o nebandė šio termino apibrėžti. Įvairios alternatyvos, diskutuojant, ko teisinės valstybės principas reikalauja nagrinėjamos bylos aplinkybėmis, gali paaiškinti pačią sąvoką, jeigu pasvarstymai yra pateikiami galutiniame sprendime.

Apibendrinant, galima teigti, kad Europos Bendrijos teismuose terminas teisinė valstybė (teisinė viršenybė) ir teisėti lūkesčiai yra neskiriamos sąvokos, o kai kur tapatinamos. Teisinės valstybės (teisinės viršenybės) principas formuoja tam tikrus reikalavimus teismų sprendimams. Taip pat, pažymėtina, kad pagal teisinės valstybės principą, valstybės teisinė sistema išimtinai neturi būti normatyvinė.

¹²⁷ MacCormick D. Neil. Questioning Sovereignty Law, State and Nation in the European Commonwealth. Oxford: Oxford University, 1999. P. 29 – 30.

¹²⁸ Ten pat, P. 38 – 39.

9.2. Retrospektyvumas ir teisėti lūkesčiai EB teisėje

Remiantis EBTT precedentine teise, teisėtų lūkesčių principas susijęs su įstatymų leidybos neretrospektyvumu. EBTT, kaip ir nacionaliniai teismai nesant jokių tai reglamentuojančių rašytinių normų, patvirtino, kad neretrospektyvumas yra bendrasis teisės principas

Retrospektyvumo draudimas, vis dėlto, nėra absoliutus. Pavyzdžiui, EBTT pirmąkart pasinaudojo tikrojo retrospektyvumo principu „Rewe-Zentrale“ byloje dėl Vokietijai suteiktos teisės retrospektyviai priimti apsaugines priemones revalvavus Vokietijos valiutą¹²⁹. Teisinės priemonės taikymą visiškai užbaigtai situacijai EB teisė leidžia tik tokiu atveju, jei toks retrospektyvumas galimas pagal valstybių narių įstatymus. EBTT negali leisti mažesnio neretrospektyvumo principo taikymo negu pripažįstamo valstybių narių konstitucijose¹³⁰.

Tiesioginis EB teisės taikymas buvo patvirtintas SOPAD byloje, kurioje EBTT laikėsi nuomonės, kad įstatymo pakeitimo dieną egzistuojančių sutarčių pasekmių neturi reglamentuoti tų sutarčių įsigaliojimo dieną¹³¹ galiojusieji įstatymai. Esmė ta, kad tiesioginis EB teisės aktų taikymas jau egzistuojančioms sutartims neturi retrospektyvinio poveikio tikraja to žodžio prasme, kadangi prekybininkai tik numato, o ne įgauna teisę į sutarčių pagrindu suplanuotą naudą¹³².

Jei nesama specifinių priežasčių, reglamentai negali įsigalioti iškart, kadangi tai turėtų neigiamos įtakos teisėtam teisėtų lūkesčių paisymui.

Vis dėlto, EB teise pagrįstų teisėtų lūkesčių apsaugos principas yra gan neapibrėžtas ir retrospektyvus ar tiesioginio EB teisės poveikio klausimo atveju juos dažnai nusveria kiti EB teisės principai ar taisyklės. Remiantis EBTT precedentine byla, naujosios reglamento nuostatos, kuriomis pakeičiamos senosios, gali būti išplėstos taip, kad apimtų daugiau negu naujojo reglamento galiojimo laikotarpio faktus, jei tai reikalinga tikslui pasiekti ar yra svarbus viešojo intereso klausimas¹³³.

Nesant priešingų nuostatų, visoms valstybėms narėms adresuojami reglamentai ir direktyvos įsigalioja dvidešimtą dieną nuo išleidimo. Komisija ir Taryba gali laisvai nustatyti

¹²⁹ 37/70 Rewe – Zentrale des Lebensmittel – Grosshandels GmbH v Hauptzollamt Emmerich, 1971. ECR 23. P. 36.

¹³⁰ 4/73 Nold, Kohlen – und Baustoffgrosshandlung v Commission of the European Communities, 1974. ECR 491. P.507.

¹³¹ 143/73 SOPAD v FORMA, 1973. ECR 1433. P. 1441.

¹³² 74/74 CNTA S. A. v Commission of the European Communities, 1975. ECR 533. P. 548-550.

¹³³ 1/73 Westzucker GmbH v Einfuhr – und Vorratsstelle für Zucker, 1973. ECR 723.

jų įsigaliojimo datą. Tokia plati Komisijai ir Tarybai suteikta laisvė neišvengė teisinio EBTT vertinimo. Ši laisvė gali būti apribota dėl retrospektyvių ar nenumatytą poveikį turinčių nagrinėjamų EB teisės aktų pasekmių.

Ketinimą nesilaikyti neretrospektyvumo principo galima apibrėžti remiantis retroaktyvaus EB teisės akto tekstu. Jei antrinis teisės aktas veikia retroaktyviai, tai turi būti pateisinta nagrinėjamo teisės akto tekstu. Pateisinimas turėtų būti pakankamai tikslus ir detalizuotas¹³⁴.

Valdžios institucijų priimtoms priemonėms nebus taikomos suinteresuotiems asmenims prieš suteikiant jiems galimybę su tomis priemonėmis susipažinti¹³⁵ – tai vienas iš fundamentinių EB teisės principų.

Lankstus sprendimas dėl retrospektyvaus teisės aktų poveikio, pvz., Racke byloje¹³⁶, netaikytinas baudžiamosioms byloms. Valstybių narių konstitucijose ir Europos konvencijoje dėl žmogaus teisių apsaugos paprastai apibrėžiamos baudžiamosios teisės aktų retrospektyvumo ribos.

Teisėtų lūkesčių principas vadinamas fundamentiniu EB teisės principu¹³⁷. Apskritai galima pastebėti, kad įstatymo taikymas tam tikroje situacijoje turi būti nuspėjamas. Pavyzdžiui, teisėtų lūkesčių principas reikalauja, kad teisės aktai, kuriais pasikliaujama kaip teisine valia, nepasirodytų negaliojantys. Kita vertus, teisėtų lūkesčių principas nėra absoliutus teisinis principas, užtikrinamas bet kokiomis aplinkybėmis. Jį gali nusverti kiti teisiniai principai ar svarbesnės teisinės taisyklės. Pavyzdžiui, EBTT aiškiai laikosi nuomonės, kad teisėtų lūkesčių principas turi būti derinamas su teisėtumo ar proporcingumo principu¹³⁸.

Apibendrinant, neretrospektyvumas yra bendrasis teisės principas, glaudžiai susijęs su teisėtų lūkesčių principu. Europos Bendrijos teisė retrospektyvumą leidžia tik tuo atveju, jei toks retrospektyvumas galimas pagal valstybių narių įstatymus. Teisėtų lūkesčių principas reikalauja, kad valdžios institucijos priimtoms priemonėms nebūtų taikomos suinteresuotiems asmenims prieš tai nesuteikus galimybės su jomis susipažinti. Tačiau, teisėtų lūkesčių principas stiprus baudžiamosiose bylose, kur retrospektyvumo principas nėra taikomas.

¹³⁴ C – 260/91 ir C – 261/91 *Diversintre ir Iberlacta SA v Administracion Principal de Aduanas de la Junquera*, 1993. ECR I-1885. P. I-1912.

¹³⁵ 98/78 *Firma A. Racke v Hauptzollamt Mainz*, 1979. ECR 69. P.84.

¹³⁶ *Ten pat*, P. 86.

¹³⁷ C-323/88 *Sermes v Directeur des services des douanes de Strasbourg*, 1990. ECR I-3027. P. 83, 122, 187.

¹³⁸ 49/59 *Societe Nouvelle des Usines de Pontlieue – Acieries du Temple (SNUPAT)*, 1961. ECR 53. P. 87.

9.3 Teisėtų lūkesčių principo sampratos problematika EB teisėje bei apibendrinimas

Teisėtų lūkesčių interpretavimas EB teisėje gali iškelti klausimą, ar galima taikyti teisėtų lūkesčių principą bet kokiam EBTT sprendimui, kuris dėl kažkokios priežasties yra arba nuspėjamas, arba nenuspėjamas, ir priimtinas arba nepriimtinas. Jeigu atsakymas į šį požiūrį galėtų galiausiai kelti grėsmę teisėtų lūkesčių sąvokos reikšmei kaip teisiniam argumentui. Pavyzdžiui, abi šalys galėjo pasikliauti teisinio tikrumo principu byloje, o teisėjai turi nuspręsti, kuris iš teisinio tikrumo reikalavimų priešingų interpretacijų turėtų dominuoti, bet tam nėra bendrai priimtų kriterijų. Tačiau, remiantis EBTT precedentine teise, teisinio tikrumo principas yra palyginti miglotas tiek, kiek tai liečia jo reikšmę-turinį. Todėl abi susijusios šalys ir EBTT teisėjai linkę patikslinti argumentaciją, remdamiesi ankstesne precedentine teise ar kitais konkretesniais argumentais nei migloti principai, kaip teisėti lūkesčiai.

Yra kitų tipinių situacijų, kuriose teisėtų lūkesčių interpretavimas taikomas ir išdėstytiems principo tiesioginio interpretavimo struktūroje. Pavyzdžiui, būtų galima išdėstyti reikalavimą, kad kiekvienas valdžios organas turėtų laikytis savų taisyklių, kaip teisėtų lūkesčių kilmės, kuri pabrėžia nuspėjamumą¹³⁹. Be to, reikalavimas nustatyti atitinkamas priežastis administraciniuose sprendimuose¹⁴⁰ administracijoje galėtų būti pateikiami kaip pavyzdžiai reikalavimų, kurie gali būti kildinami iš teisėtų lūkesčių principo bent iš netiesioginės perspektyvos. Atvirumo tikslas yra suteikti ES piliečiams didžiausią galimą prieigą prie informacijos, siekiant sustiprinti institucijų demokratinį charakterį ir visuomenės pasitikėjimą administracija. Būtų galima manyti, kad pabrėžiant visuomenės pasitikėjimą administracija, taip pat pabrėžiama miglotų teisėtų lūkesčių ar geros administracijos principų svarba. Būtų galima reikalauti, kad gera administracija gan paprastai priimtų nuspėjamus ir priimtinus sprendimus. Atitinkamas pagrindimas galėtų savo ruožtu sustiprinti žinias apie susijusių administracinių organų praktiką ir politiką, ir taip paversti sprendimų priėmimą labiau nuspėjamu.

Atsakymai į tai, ką reiškia teisėtų lūkesčių EB teisėje principas, gali kisti, priklausomai nuo pasirinktų metodų ir požiūrių. Remiantis socialiniais tyrimais, teisėtų lūkesčių EB teisėje

¹³⁹ Schermers, Waelbroeck Henry G., Denis. *Judicial Protection in the European Communities*. Boston: Kluwer Law and Taxation, 1992. P. 69.

¹⁴⁰ 69/83 Lux Ch v Court of Auditors of the European Communities, 1984. ECR 2447. P. 2466 – 2467.

principas reiškia negaliojimo atgal principą, įstatyminių lūkesčių apsaugą, suteiktų teisių apsaugą, procedūrinių laiko apribojimų klausimą ir skubų teisės taikymą.

Teisėti lūkesčiai reikalauja, kad priimant teisinius sprendimus, jie turėtų būti nuspėjami ir priimtini. Teisėti lūkesčiai įgyvendinami tik tuomet, jeigu (a) sprendimas įeina į teisinę struktūrą; (b) diskursas vyksta racionaliai; ir (c) sprendimas atitinka vyraujančią vertybių kodeksą¹⁴¹.

Nereikia nė sakyti, kad laikotarpis priklauso nuo atitinkamų aplinkybių ir nėra apibrėžiamas, tačiau paprastai lūkesčiai visuomet privalo būti "protingi". Neapibrėžtas laikotarpis ir jautrių lūkesčių reikalavimas gali savo ruožtu padidinti nenumatytą EB teisės poveikį vidaus rinkoje ir taip prieštarauti teisiniam aiškumui.

¹⁴¹ Aarnio, Aulis. *The Rational as Reasonable*. D. Reidel, 1987. P. 229.

Išvados

Konstitucinis teisinės valstybės principas, tai ganėtinai neseniai taikomas principas tiek Europos teismuose, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimuose. Paminėtina tai, kad Europoje šis principas pradėtas taikyti ir aiškinti dar 8 – ajame dešimtmetyje, o Lietuvos teismų praktikoje (iš pradžių tik Konstitucinio teismo nutarimuose) šis principas pradėtas taikyti bei imta aiškinti jo turinį tik nuo 2000 metų formuojamoje Konstitucinio teismo praktikoje, tačiau kiti teismai praktiškai neanalizuoja konstitucinio teisinės valstybės principo (Lietuvos aukščiausias teismas) arba analizuojamas siaurais aspektais (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas). Konstitucinis teisinės valstybės principas, kaip ir sufleruoja pats pavadinimas, yra vienas iš Konstitucijoje įtvirtintų principų kertinių teisės principų, ką yra pažymėjęs ir LR Konstitucinis teismas: „konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija“.

Konstitucinis teisėtų lūkesčių principas yra vienas pagrindinių teisinės valstybės elementų, padedantis užtikrinti teisės subjektų teises. Tai sudėtinis principas turintis tokių aspektų, kaip teisinis tikrumas, sprendimų teisėtumas ir pagrįstumas, teisės aktų negaliojimas atgal ir kt. Šis principas yra neatsiejamas nuo tokių principų, kaip teisinės valstybės principas, proporcingumo principas ir kt., bei sudaro su jais vieningą teisės sistemą. Europos teisingumo teismas yra suformavęs tokią šio teisės taikymo taisyklę, kad jei asmuo sąžiningai vykdo visas jam priklausančias pareigas, laikosi visų įstatymų ir kitų teisės aktų, tada jis, remdamasis teisėtų lūkesčių principu, pagrįstai gali tikėtis, kad bus saugomos ir ginamos visos jo teisės bei nebus pažeidžiami jo interesai ir tik išimtiniais, iš anksto įstatymų numatytais atvejais (teisės aktų galiojimas atgal), yra netaikomas šis principas. Toks konstitucinio teisėtų lūkesčių principo taikymas padeda valstybėje užtikrinti tvarką, socialinį ramumą ir kitus esminius valstybės siekius, kurie gali būti įgyvendinami tik turint teisinį užtikrintumą.

Pasiūlymai įstatymų leidėjui:

1. Vienas iš teisėtų lūkesčių principo taikymo ir įgyvendinimo užtikrinimo būdų (technikų) yra įstatyminis pareigos laikytis teisėtų lūkesčių principo įtvirtinimas. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad įtvirtinus tokią pareigą kiekviename įstatyme, teisės taikymo subjektai aktyviau taikytų aptariamą principą. Tačiau, pasirinkus vien tokį teisėtų lūkesčių principo aktyvaus taikymo būdą (techniką), būtų sumenkintas LR Konstitucijos autoritetas.

Kaip matyti iš prieš tai pateiktos informacijos, LR Konstitucinis teismas yra pakankamai daug ir aiškiai pasisakęs dėl teisinės valstybės principo, o taip pat dėl teisėtų lūkesčių principo. Minėtų principų taikymo praktikoje palaikymą, visų pirma turėtų skatinti kiti autoritetingi teisės taikytojai - bendrosios kompetencijos teismai ir administracinių teismai. Aktyviai taikant teisėtų lūkesčių principą savo sprendimuose, atitinkamai teisėtų lūkesčių principą suaktyvintų arba bent jau griežčiau jo laikytusi kiti teisės taikymo subjektai.

2. Įstatyminių prielaidų aktyviai taikyti teisėtų lūkesčių principą, mano nuomone yra pakankamai. Visų pirma, teismai turi griežtai laikytis LR Konstitucijos. Antra, LR Konstitucija yra tiesiogiai taikomas teisės aktas. Trečia, LR Teismų įstatymas įtvirtina imperatyvią teismų pareigą vadovautis LR Konstitucinio teismo nutarimais. Ketvirta, pagrindiniai teisės aktai, reguliuojantys teisės normų taikymą teismuose (LR CPK, LR BPK, LR Administracinių bylų teisenos įstatymas) sudaro visas prielaidas ir sąlygas teisėtų lūkesčių principo taikymui. Vadinasi, mano nuomone, yra pakankamas įstatyminis pagrindas laikytis aptariamo principo ir jį įgyvendinti taikant teisę.

3. Taip pat reiktų išskirti ir švietėjišką veiklą. Be jos teisėkūros ir teisės taikymo procesas yra nevisavertis. Seminarai teisėjams padėtų suaktyvinti aptariamo principo taikymą. Seminarai LR Seimo, LR Vyriausybės, Apskritis viršininko administracijos ir Savivaldybių bei jų institucijų teisininkams padėtų išvengti tokio principo nesilaikymo pasekmių.

Tiek bendrosios kompetencijos teismų, tiek administracinių teismų nutarčių ir sprendimų analizė rodo, kad LR teismai labai retai taiko teisėtų lūkesčių principą. Dar daugiau, atlikus detalią Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarčių analizę, matyti, kad Lietuvos Aukščiausiojo teismas nedaugeliu atveju ir labai paviršutiniškai vadovaujasi Lietuvos Konstitucinio teismo pateiktu teisinės valstybės ir teisėtų lūkesčių principo aiškinimu.

Santrauka

Teisėtų lūkesčių principas Lietuvos teisėje

Darbe analizuojamas Lietuvos teisėje naujas ir praktiškai nenagrinėtas teisėtų lūkesčių principas, kuris pradėtas aiškinti ir taikyti tik po 2000 metų. Jo aiškinimą ir taikymą Lietuvoje pradėjo Konstitucinis teismas. Darbe analizuojama šio principo raida, jo praktinis poreikis, taip pat, kokie yra konstituciniai principai ir kokios jų rūšys, pateikiami šių principų skirtumai nuo konstitucinių normų. Palyginimui pateikiama Europos teismų (Europos Bendrijoje šis principas irgi yra pakankamai naujas reiškinys) ir Lietuvos teismų praktika aiškinant minėtą principą ir galiausiai pateikiamas teisėtų lūkesčių principo santykis su kitais teisės principais. Darbe apžvelgiama aukščiausių galią turinčių Lietuvos teismų praktika (Lietuvos Aukščiausiojo teismo, Konstitucinio teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo) ir atliekama jos detali analizė. Darbe pateikiama keletas įdomesnių ir svarbesnių bylų, kuriose teismai remiasi teisėtų lūkesčių principu, tuo pačiu aiškindami jo sampratą bei taikymo ribas. Teisėtų lūkesčių principas apžvelgiamas ir Europos Bendrijos teisėje ir teismų praktikoje. Galiausiai, remiantis Lietuvos teismų formuojamos praktikos analize, pateikiami pasiūlymai įstatymų leidėjui.

Summary

Legal expectations principle in Lithuania law

The paper analyses the principal of legal expectations – a new and actually not much examined principal in Lithuanian law, which was started to be interpreted and practically applied after 2000. The Constitutional Court of Lithuania started the mentioned initiative. Firstly, the paper analyses the development and practical need of the principal as well as the variety of all the other constitutional principals. Secondly, the paper analyses The Constitutional Court, Supreme Court and The Supreme Administrative Court of Lithuania decisions where were mentioned legal expectations. Moreover, it tries to comprise the interpretation of this principal in Lithuanian legal system with the one existing in European law. The paper briefly describes several most important legal cases, where the principal of legal expectations was applied. Finally, according to the analysis of Lithuanian legal practise, some ideas and suggestions for the legislator are formulated.

Naudotos literatūros sąrašas

I. Teisės aktai

A. Konstitucija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 - 1014.

B. Kodeksas

1. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2266.

C. Įstatymai

1. Administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios. 2007-12-29 Nr.140-5758
2. LR Teismų įstatymas. Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851.
3. LR Konstitucinio Teismo įstatymas. Valstybės žinios. 1993, Nr. 6-120.

II. Mokslinė literatūra

1. Andriuškevičius A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. Vilnius, 2004.
2. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kiti. Lietuvos Konstitucinė teisė. Vilnius, 2002.
3. Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.
4. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000.
5. Aarnio A. The Rational as Reasonable. D. Reidel, 1987.
6. Arnall A. The General Principles of EEC law and the Individual. Leicester: Leicester University, 1990.
7. Barling, Davies G., Stratford H. and Others. Fundamental and General Principles of Community Law. Trenton, 1998.
8. Berman H.J. Police state. London: Pall Mall, 1981.

9. Bradley, Ewing A.W. Constitutional and Administrative Law. Longman, 1997.
10. Brownlie I. The Rule of Law in International Affairs. Boston: Martinus Nijhoff, 1998.
11. Cappelletti M. The Judicial Process in Comparative Perspective. Oxford: Clarendon, 1989.
12. Craig P. Administrative Law. London: Sweet and Maxwell, 1999.
13. Dicey A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius, 1999.
14. Dworkin R. Taking Rights Seriously, With a New Appendix, a Response to Critics. Harward University, 1978.
15. Hartley T. C. The Foundations of European Community Law. Oxford: Oxford University, 1998.
16. Joutsamo K. The Role of Preliminary Rulings in the European Communities. Suomalainen tiedeakatemia, 1979.
17. Lamoureux, F. The Retroactivity of Community Acts in the Case Law of the Court of Justice. 1983.
18. MacCormick D. N. Democracy, Subsidiarity, and Citizenship in the „European Commonwealth“. Kluwer Academic, 1997.
19. MacCormick D. N. Questioning Sovereignty Law, State and Nation in the European Commonwealth. Oxford: Oxford University, 1999.
20. Mertens W. J. The Case – law of the Court of Justice in relation to the review of the legality of economic policy in mixed economy – systems. Kluwer, 1982.
21. Ojanen T. The European Way. Saarijarvi, 1998.
22. Radin M.J. Reconsidering the rule of law. 1989.
23. Rasmussen H. The European Court of Justice. Gadjura, 1998.
24. Rasmussen H. The European Court of Justice. Martinus Nijhoff, 1986.
25. Raz J. The Authority of Law, Essays on Law and Morality. Oxford: Clarendon, 1994.
26. Schermers, Waelbroeck Henry G., Denis. Protection in the European Communities. Boston: Kluwer Law and Taxation, 1992.
27. Schonberg S. J. Legitimate expectations in administrative law. Oxford university, 2000.
28. Schwarze, Jurgen. European Administrative Law. London: Sweet & Maxwell, 1992.
29. Siedentopf H., Sommermann K. P., Hanshild Ch. The Rule of Law in Public Administration: The German Approach, 1993.
30. Stuart M. A. I. London: Stevens & Sons, 1977.
31. Thomas R. Legitimate expectations and proportionality in administrative law. Oxford

university, 2000.

32. Usher J. A. *General Principles of EC Law*. Longman, 1998.
33. Wade, W. *Administrative Law*. Oxford: Clarendon, 1994.
34. Wade W. *English Administrative Law*. Oxford: Oxford university, 2000.
35. Kūris E. *Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas//Jurisprudencija*, 2001.
36. Vaičaitis V. A. *Ką nusprendė ir ko nenusprendė Konstitucinis Teismas dirbančių pensininkų naudai//Justitia*, 2003.
37. Vaišvila A. *Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės//Jurisprudencija*, 2001. Nr. 19.

III. Teismų praktika

Užsienio teismų praktika

1. 66/74 Alfonso Parrauto v Bau- Berufsgenossenschaft, 1975. ECR 157.
2. 3 – 7/57 Algera D., Cicconardi G., Couturaud S. and Others v Common Assembly of the European Coal and Steel Community. 1957. ECR 39.
3. 112/77 August Topfer & Co, GmbH v Commission of the European Communities, 1978. ECR 1019.
4. 74/74 CNTA S. A. v Commission of the European Communities, 1975. ECR 533.
5. 81/72 Commission of the European Communities v Council of the European Communities. 1973. ECR 575.
6. 6/64 Costa F. v ENEL, 1964. ECR 585.
7. 8/55 Federation Charbonniere de Belgique (Fedechar) v High Authority of the European Coal and Steel Community, 1955. ECR 292.
8. 344/85 Ferriere San Carlo Spa v Commission of the European Communities, 1987. ECR 4435.
9. 98/78 Firma A. Racke v Hauptzollamt Mainz, 1979. ECR 69.
10. 15/60 Gabriel Simon v Court of Justice of the European Communities. 1961. ECR 115.
11. 59/70 Government of the Kingdom of the Netherlands v Commission of the European Communities, 1971. ECR 639.
12. 9/70 Grad F. v Finanzamt Traunstein, 1970. ECR 825.
13. 7/76 IRCA v Amministrazione delle finanze dello Stato, 1976. ECR 1213.

14. 23/68 Johannes Gerhard Klomp v Inspekte der Belastingen, 1969. ECR 43.
15. 23/68 J. G. Klomp v Inspekte der Belastigen. The Hague: 1969. ECR 43.
16. 111/63 Lemmerz-Werke GmbH v High Authority of the ECSC, 1965. ECR 677.
17. 148/73 Louwage R. and Louwage M. T., nee Moriame v Commission of the European Communities, 1974. ECR 81.
18. 69/83 Lux Ch v Court of Auditors of the European Communities, 1984. ECR 2447.
19. 120/86 Mulder v Minister van Landbouw en Visserij, 1998. ECR 2321.
20. 4/73 Nold, Kohlen – und Baustoffgrosshandlung v Commission of the European Communities, 1974. ECR 491.
21. 177/73 ir 5/74 Reinarz A. v Commission of the European Communities, 1974. ECR 819.
22. 37/70 Rewe – Zentrale des Lebensmittel – Grosshandels GmbH v Hauptzollamt Emmerich, 1971. ECR 23.
23. 15/60 Simon G. v Court of Justice of the European Communities. 1961. ECR 115.
24. 100/74 Societe C.A.M. SA v Commission of the European Communities. 1975. ECR 1393.
25. 49/59 Societe Nouvelle des Usines de Pontlieue – Acieries du Temple (SNUPAT), 1961. ECR 53.
26. 88/76 Societe pour Exportation des Sucres v Commission of the European Communities, 1977. ECR 709.
27. 143/73 SOPAD v FORMA, 1973. ECR 1433.
28. 95-98/74 15,100/75 Union Nationale des Cooperatives Agricoles de Cereales and Others v Commission and Council of the European Communities. 1975. ECR 1615.
29. 26/62 Van Gend en Loos v Nederlandse administratie der Belastingen, 1963. ECR 1.
30. 1/73 Westzucker GmbH v Einfuhr- und Vorratsstelle fur Zucker, 1973. ECR 723.
31. C – 260/91 ir C – 261/91 Diversinte ir Iberlacta SA v Administracion Principal de Aduanas de la Junquera, 1993. ECR I-1885.
32. C-104/89 and C-37/90 Mulder and Others v Council of the European Communities and Commission of the European Communities, 1992. ECR I – 3061.
33. C-331/88, R. v Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Fedesa, 1999. ECR I-4023.
34. C-323/88 Sermes v Directeur des services des douanes de Strasbourg, 1990. ECR I-3027.

35. T – 174/95 Svenska Journalistförbundet v Council of the European Union, 1998. ECR II – 2289.

Lietuvos teismų praktika

A. Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į gyvenamuosius namus atkūrimo“// Valstybės žinios. 1995, Nr. 106 – 2381.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas „Dėl valdininkų teisės į nuosavybę“// Valstybės žinios. 1997, Nr. 40 – 977.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 vasario 23 d. nutarimas „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 17 - 419.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 spalio 18 d. nutarimas „Dėl akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 88 – 2724.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. Nutarimas „Dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 62 – 2276. Atitaisymas – 2001-10-10, Nr. 86.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl Vyriausybės sprendimo koncentruoti rinkos struktūras“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 102 – 3636.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. Nutarimas „Dėl muitinės pareigūnų tarnybinių atlyginimų“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 107 – 3885.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 lapkričio 25 d. nutarimas dėl „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 113 – 5057.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro atleidimo tvarkos“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 10 – 366.

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. vasario 17 d. nutarimas „Dėl „Mažeikių naftos“ ir jos dukterinių bendrovių reorganizavimo įstatymo“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 27 – 1098.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 24 – 1004.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 53 – 2361.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas „Dėl mokesčių bazės netiesioginio nustatymo“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 109 – 4887.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Respublikos Prezidento dekreto“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 124 – 5643.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas „Dėl teisės kreiptis į teismą“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 146 – 5311.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 lapkričio 5 d. nutarimas „Dėl Seimo rinkimų įstatymo pažeidimo“// Valstybės žinios, Nr. 163 – 5955.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Valstybės tarnybos“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 181 – 6708. 2004 – 12 – 29. Nr. 186.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl medžioklės įstatymo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 63 – 2235.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas „Dėl piniginių kompensacijų už nekilnojamąjį turtą sumokėjimo terminų pailginimo“// Valstybės žinios, 2005, Nr. 152 – 5606.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. nutarimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 113 – 4132.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl prašymo grąžinti pareiškėjui“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 8 – 285.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas dėl „Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 90 – 3529. Atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas dėl „Teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 102 – 3957. Atitaisymas - 2006.11.25, Nr. 127; atitaisymas - 2006.12.16, Nr. 137.

24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 liepos 5 d. nutarimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymo dalį ir dėl prašymo dalies gražinimo pareiškėjui“// Valstybės žinios. 2007, Nr. 76.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo valstybiniuose parkuose ir draustiniuose“// Valstybės žinios. 2007, Nr. 76 – 3018.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl teisės normų, reguliuojančių mokesčių santykius, galiojimo atgaline tvarka“// Valstybės žinios. 2007, Nr. 126 – 5132.

B. Aukščiausiojo Teismo nutarimai

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis civilinėje byloje *Klaipėdos miesto savivaldybė v D. Lisauskienė*, Nr. 3K-3-959/2002.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių naujienos v UAB „Šiaulių vandenys“*, Nr. 3-K-3-177/2005.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *S. Klimaševskis v A. Trakimas*, Nr. 3K3495/2004.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *Simiškis Antanas*, Nr. 3K-P-187/2007.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Č. Č. v J. T.*, Nr. 3K-3-563/2007.

C. Vyriausiojo administracinio teismo praktika

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. sausio 13 d. nutartis administracinėje byloje *Č. Radvilavičius v Lietuvos Respublika, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Plungės rajono skyrius, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija*, Nr. A7-23/2004.
2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. vasario 23 d. nutartis administracinėje byloje *UAB „Nemuno vaistinė“ v Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos, Sveikatos apsaugos ministerija, Sveikatos*

apsaugos ministerijos Farmacinės veiklos licencijavimo komisija, UAB „Kaišiadorių vaistinė“, Kaišiadorių rajono savivaldybė, Nr. A15-223/2005.

3. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 7 d. nutartis administracinėje byloje *J. Liaučius v Vyriausioji tarnybinės etikos komisija*, Nr. A7-874/2005.
4. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugsėjo 9 d. nutartis administracinėje byloje *UAB „Unigela“ v Valstybinė geležinkelių inspekcija prie Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos*, N. A5-878/2005.
5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. gruodžio 20 d. nutartis administracinėje byloje *UAB „Bitas“, UAB „Statovita, UAB „Akimera“ v Kultūros ministerija*, Nr. A7-2282/2006.
6. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis administracinėje byloje *E. K. v Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija*, Nr. I6-05/2007.
7. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. kovo 22 d. nutartis administracinėje byloje *Č. P. v Vilniaus apskrities viršininko administracija, Č. Š., T. P.*, Nr. A17-308/2007.

IV. Internetinės nuorodos

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Rechtsstaat>, prisijungimo laikas: 2008 – 02 – 04.
2. <http://law.hku.hk/hkadmlawsb/admlawcases/schmidt.htm>, prisijungimo laikas: 2008 – 03 – 15.
3. <http://curia.europa.eu/>, prisijungimo laikas: 2008 – 01 – 23.
4. www.infolex.lt, prisijungimo laikas: 2007 – 10 – 25.
5. www.lrkt.lt, prisijungimo laikas: 2007 – 11 – 07.
6. www.lvat.lt, prisijungimo laikas: 2007 – 11 – 11.
7. www.lat.lt, prisijungimo laikas: 2008 – 03 – 25.
8. www.litlex.lt/praktika, prisijungimo laikas 2007 – 12 – 14.
9. www.lrs.lt, prisijungimo laikas 2007 – 11 – 09.
10. www.answers.com, prisijungimo laikas 2007 – 02 – 19.